

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет (навчально-науковий інститут) _____ Історичний Факультет _____

Кафедра _____ Нової та Новітньої Історії _____

До захисту допущено

Кафедрою _____ протокол № _____ від _____

завідувач кафедри _____ Михайло Станчев _____

(підпис)

(ім'я, прізвище)

« _____ » _____ 202_ р.

Кваліфікаційна робота

здобувача _____ другого (магістерського) _____ рівня вищої освіти
(першого (бакалаврського) / другого (магістерського))

«Воєнно-промисловий комплекс Японії 1931-1945»

(назва роботи)

Спеціальність (спеціалізація) _____ 032 Історія та Археологія _____

(код та найменування спеціальності; спеціалізації спеціальності - за наявності)

Освітня програма _____

(назва освітньої програми)

Виконавець _____ Антон Кривець _____

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Науковий керівник _____ Дмитро Миколенко _____

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Харків – 2025

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Історіографія, джерельна база, методи та методологія дослідження	6
1.1 Історіографія теми	
1.2 Джерельна база	8
1.3 Методи та методологія	11
РОЗДІЛ II. Мілітаризація економіки Японії у 1931–1937 рр.	13
2.1 Загальна економічна ситуація	
2.2 «Етатизм Сьова» і політика централізації економіки	28
2.3 Роль Дзайбацу у передвоєнній мобілізації ресурсів	32
2.4 Армія і флот у ВПК країни	38
РОЗДІЛ III. Економічна трансформація Японії у 1937–1941 рр.	45
3.1 Війна з Китаєм як чинник змін у ВПК	
3.2 Формування нової структури економіки	55
3.3 Зміни динаміки військового виробництва	60
РОЗДІЛ IV. Участь Японії у Другій світовій війні як чинник розвитку ВПК	71
4.1 Логістичні проблеми імперії	
4.2 Бюджетні видатки	84
4.3 Соціально-економічні наслідки війни	87
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92
Резюме	96

Вступ

С початком активної експансії Японії на Сході у 1931 році в Маньчжурії перед японською державою встало питання розвитку та розширення ВПК . В прийдешні 14 років Японію чекає доба війн , спочатку розпочата нею Друга Японо-Китайська війна у 1937 році , а згодом і її повноцінний вступ у Другу Світову Війну зумовлений спочатку економічним , а згодом і реальним гарячим протистоянням з Америкою у 1941 році . Так і хоча головним театром бойових дій в нас прийнято вважати Європу , все ж найважливішим для Америки , а відтак і головної економіки Союзників , був саме Тихо-Океанський ТБД . Японській промисловості доводилось виконувати задачі , фактичної війни по всій Азії та підтримці багатомільйонної армії та флоту в умовах , коли Японія не лише не мала доступу до експортної сировини , а й стикалась з рядом логістичних проблем. Саме тому Військова промисловість Японії представляє для мене цікавість та інтерес . У своїй роботі я волюю пройти цей довгий шлях видозміни виробництва перелаштування ланцюгів поставок і дослідити як же все ж таки Японії вдалось виконати цю нелегку задачу .

Актуальність теми визначається тим , що ця тема мало досліджена у вітчизняній історіографії , і всеціло висвітлена у історіографії американській. Окрім цього враховуючи контекст російсько-української війни цікавим є і те як Японії в умовах логістичних проблем та браку імпорту вдалось мобілізувати економіку на війну та використати наявні ресурси для ведення війни як на морі так і на суші і одночасно з цим витримати довготривалу війну. Дослідження також є актуальним адже надає нам можливостей зрозуміти , як авторитарний режим проводить мілітаризацію своєї економіки та здійснював військовий перехід .

Наукова новизна визначається тим , що робота досліджує слабо розвинуте питання протистояння Японської Імператорської Армії та

Японського Імператорського Флоту і їх вплив на японський військово-промисловий комплекс та ведення війни . Вагому роль у своїй роботі я також відводжу і моделі японської економіки , і її системі розподілення бюджетних коштів . В своїй роботі я також досліджую вплив бюджетної політики Японської Імперії на її економічний розвиток і як наслідок на військово-промисловий комплекс продуктивність у ньому як результат виснаження ресурсів держави в наслідок політики військового кейнсіанства .

Об'єктом цього дослідження є Військово-промисловий комплекс Японії . У свою чергу відповідно і всі похідні і стратегічні види промисловості теж входять до цього списку вже як уособлення військового виробництва , зокрема окрім цього в рамках Війни на Сході і Другої Світової важливу роль відігравала саме Нафтова промисловість і виробництво стратегічних металів . Велику роль у дослідженні також відіграє і те, які задачі перед собою ставила ця сама військова промисловість.

Предметом мого дослідження буде процес видозміни економіки під тиском військових потреб і участь у цьому головних гравців Японської економіки : Держави та Дзайбацу. Зокрема в дослідженні я планую розглянути процеси імперської мобілізації ресурсів , нарощування виробництва , зростання її військових потреб , аналіз фінансування .

Головною метою цього дослідження , є висвітлення військової економіки, та її трансформації під тиском військових потреб та стратегічних цілей , що перед собою ставила японська держава .

Поставлена мета передбачає досягнення завдань :

1. Опис передумов положення в промисловості;
2. Аналіз переходу до воєнної економіки;
3. Вивчення структури військово-промислового виробництва;
4. Розгляд адміністративного контролю процесу централізації та фінансування війни;
5. Оцінити вплив прийнятих рішень на війну на Тихому океані та на материку;

б. Сформуувати висновок з приводу трансформації японської економіки;

Хронологічні Межі мого дослідження є доволі широкими і без 16 днів охоплюють майже 14 років , першою датою в моєму дослідженні є 18 вересня 1931 Японська інтервенція в Маньчжурію та початок шляху Японії до війни . Кінцевою ж датою є 2 вересня 1945 , коли японська держава капітулювала після ведення довготривалої війни з Союзниками .

Територіальні Межі є досить широкими. Так до територіальних меж дослідження можна вписати не лише Японію , Китай та Маньчжурію , а й охопити майже весь Тихоокеанський Регіон , де крайня межа на Заході буде захоплена японцями Бірма , а на сході Папуа .

Аналіз Джерел переглядаючи всю вже наявну на даний момент джерельну базу можна отримати доволі повну картину , яка не затьмарена ідеологічною політизованістю радянських праць таких як переклад праці Корвіна Едвардса «Японські концерни» та при цьому картина виходить не лише нейтральною , а й не має зацікавленості у висвітленні однієї з сторін у кращому світлі , адже аналізує багато різносторонніх праць .

Структурно робота складається з 4 розділів . Так перший розділ традиційно відведений під дослідження джерельної бази методології та аналізу проблемних місць у літературі . Другий розділ досліджує розвиток галузей японського військового виробництва на передодні війни їх розвитку в окупованій Маньчжурії , ролі японських компаній у милітаризації держави та дослідженню балансу та розподілу ресурсів між армією та флотом . Третій розділ відносить нас до періоду війни з Китаєм та дослідженню проблем які поставила широкомасштабна війна на континенті перед Японським виробництвом , цей розділ розглядає трансформаційні процеси перших років повномасштабної війни . Четвертий розділ в свою ж чергу виступає на завершення і демонструє нам як війна з Америкою призвела до падіння Японії через призму змін у японському ВПК , його фінансовому аспекті та тому як Японія вирішувала проблеми , що перед нею поставила війна .

РОЗДІЛ I. Історіографія, джерельна база, методи та методологія дослідження

1.1 Історіографія теми

За довгий час з початку вивчення історії Японії і її участі у Другій Світовій Війні сформувався великий пласт історіографічних джерел , що висвітлюють тему Японії .

В своїй роботі головним чином я використав історіографічні джерела з цієї теми які можна охарактеризувати за таким списком:

- Узагальнюючі праці з Історії Японії і її участі у Другій світовій війні та Другій Японо-Китайській

- Навчальна і довідкова література , зокрема : підручники , наукові посібники та науково-популярні праці та довідкова література .

- Бібліографічні видання , рецензії на наукові статті та праці

- Цілеспрямовані монографічні дослідження , що охоплюють тему Японії

- Джерела особистого походження: автобіографії , щоденники , листи та спогади

- Документальні джерела

- Аудіо-візуальні джерела

В свою ж чергу джерела узагальнюючих праць , навчально-довідкових посібників , монографій та бібліографічних видань можна розділити на глобально дві категорії :

Так до першої категорії можна віднести джерела , що умовно належать до західної історіографії сюди так само можна віднести і власне японські джерела. Вагомою відмінністю цих джерел є доволі різноока позиція в відображенні сутності Японської економіки , яка намагається радше відобразити реальні економічні процеси та трансформації , аніж надати чітку ідеологічну класифікацію .

Під другою групою таких джерел варто розглядати радянські і китайські праці , які доволі ідеологізовано розглядають цю війну з сильним

забарвленням у бік Комуністичного Китаю . Ці праці представляють більш загальне значення , однак не рідко містять доволі великі сукупні данні , що надають можливість оцінити японську економіку ще й з цього боку .

Окремо варто відзначити статистичні данні зібранні США одразу після війни, адже ці данні мають ключове значення у оцінці японської економіки та її взаємодії у військовій сфері з великими конгломератами .

Загалом історіографія є досить широкою і дозволяє поглянути на економічний аспект війни на Тихому Океані та в Китаї досить широко .

1.2 Джерельна База

Джерела та праці з цієї теми є досить всеосяжними та їх чисельність також є досить широкою, однак широкою вона є саме в контексті західної, чи бачимо навіть американської історіографії, саме в Україні питання війни на Тихому Океані є не дуже поширеним і розглядається в нас не досить активно не кажучи вже про економічні чинники цієї війни. Варто однак відзначити, що радянська історіографія має більш широкий погляд на питання, однак вона відзначається доволі сильною політичною ангажованістю. Тому головним чином у своїй праці я буду спиратись на західну історіографію.

Праця Jerome B. Cohen *The Japanese War Economy*¹ вийшла однією з перших і відкрила довгу череду монографій та праць з цього приводу, звичайно, що як праця написана одразу після війни вона одночасно представляє собою дуже цікавий дослідницький екземпляр так і є доволі застарілою. Праця Такафуса Накамури «*Economic History of Japan, 1914-1955: A Dual Structure*»² представляє дуже важливу роль, адже дає можливість зрозуміти взаємодію всередині економіки Японії між новою модерною промисловістю та старими японськими галузями. Озакі Тесуджі в своїй роботі «*The supplier network and aircraft production in wartime Japan, 2011*»³ дає нам дуже необхідну інформацію про авіаційне виробництво та постачання авіації в війська.

Джерельну базу моєї роботи можна поділити на загалом три категорії:

Перша категорія складається з статистичних даних, урядових звітів, баз даних, ці джерела містять велику кількість інформації, і представляють велику цінність для дослідження до таких наприклад можна віднести звіти, що їх зробив уряд США чи уряд Японії, також до такого можна віднести

¹ Jerome B. Cohen *The Japanese War Economy: 1940-1945* 1946 p. 361-370

² Takafusa Nakamura, Konosuke Odaka,., *Economic History of Japan, 1914-1955: A Dual Structure* P. 228-231

³ Tetsuki Okazaki *The supplier network and aircraft production in wartime Japan* *The Economic History Review*, 2011, p. 973-994

дата базу проекту Медисон, або «Long Term Economic Statistics»⁴ дата базу яка містить в собі важливі статистичні данні з приводу багатьох економічних аспектів такі як бюджетні витрати , споживання , розподілення бюджетних витрат рівень зайнятості населення та інші економічні чинники . Велику роль у моєму дослідженні також відіграв звіти США створенні одразу після війни , перший це «USSBS» і другий створений як похідна від цього звіту «Coals and metals in Japan's war economy»⁵. Ці звіти надають широкий спектр статистичних даних на основі яких вже можна робити подальші висновки .

Друга категорія включає до себе велику частину наукових , чи економічних праць які не рідко супроводжуються коментарями авторів , і також мають велике значення для дослідження , адже надають більше інформації у значно вузких місцях дослідження і зазвичай концентруються саме на окремих галузях промисловості , чи буцім то на фінансовому питанні. Так до цієї категорії можна віднести працю Едварда Міллера «Банкрутство ворога фінансова облога США»⁶ , або ж таку працю як «Японські концерни» Едвардса⁷ , що містить в собі велику кількість інформації яку можна використати в дослідженні .

Третя категорія в свою чергу складається не з прямих даних та свідочств , а радше з джерел , що лише частково мають свідчення про військову промисловість і потребують не лише більш ретельного вивчення , і радше виступають як фактори підтверджуючи чи навпаки спростовуючи . Наприклад праця «Importing Locomotives in Meiji Japan: International Business and Technology Transfer in the Railroad Industry»⁸ ця праця не представляє прямої інформації по економічним показникам в Японії однак дає доволі ціле розуміння розвитку залізничної справи в Японії . Так само виступає і праця

4 Database of the "Long-Term Economic Statistics" (Kazushi Ohkawa, Miyohei Shinohara, and Mataji Umemura, Toyo Keizai Shinposha, Inc., 1965-1988)

⁵ United States Strategic Bombing Survey. Basic Materials Division; United States. War Department Coals and metals in Japan's war economy

⁶ Edward S. Miller Bankrupting the Enemy: The U.S. Financial Siege of Japan Before Pearl Harbor 2007 368 P.

⁷ Едвард К. Японські концерни 1950 М. с 36-41

⁸ Importing Locomotives in Meiji Japan: International Business and Technology Transfer in the Railroad Industry

«Infant Industry Policy: A Case of Japanese Automobile Industry Before 1945»⁹
ця праця надає розуміння про розвиток автомобільної промисловості в Японії
, та впливі на неї як держави так і промислових концернів .

Підводячи підсумки джерельна база є доволі повною і всеосяжною в плані
розгляду японської внутрішньої економіки .

⁹ Infant Industry Policy: A Case of Japanese Automobile Industry Before 1945

1.3 Методи та методологія

Методологія дослідження , спирається на історико-системний метод , типологічно-статистичний метод, технічний аналіз , метод інституційного аналізу , методи діахронного аналізу , та кількісний метод . Використання саме цих методів покриває повний спектр необхідних задач в дослідженні Японської економіки .

Історико-системний метод який є основою моєї роботи , цей метод дозволяє поглянути на японську економіку як на єдине ціле і розглядати її саме як єдине ціле в контексті війни . Історико-системний також дозволяє систематизувати отриманні історичні данні з приводу Японської економіки дозволяючи отримати єдину та повну картину того, що відбувалось в Японській економіці .

Важливу роль буде відігравати також і типологічно-статистичний метод, адже він дозволить всеціло підійти до питання видозміни японської економіки та її переходу на «військові рейки» , розглянувши її видозміни більш детально та дозволяючи класифікувати данні і використати у їх дослідженні статистику .

Якщо історико-системний метод дозволяє дослідити японську економіку як єдине ціле то метод діахронічного аналізу дозволяє розглянути розвиток Японської економіки в поетапному спектрі допомагаючи зрозуміти ключові точки змін та їх наслідки . Цей метод також служить для поетапного аналізу видозмін у японському військово-промисловому секторі.

Метод інституційного аналізу дозволить дослідити вплив держави на видозміну Японської промисловості та на її централізацію у державних руках. Цей метод дозволяє в повній мірі оцінити вплив інститутів влади , держави та внутрішніх справ на розвиток японської економіки та на її подальшу стагнацію .

Застосування методу технічного аналізу , дозволяє розглянути техніки та прийоми виготовлення окремих товарів та розглянути їх в контексті розвитку Японської економіки з метою прослідкувати тенденції її

технологічної адаптації та трансформації . Метод технічного аналізу також надає важливу інформацію яка дозволяє відобразити рівень життя населення в той час .

Застосування кількісного методу дозволить звернутись до макроекономічних показників . Саме сукупність цих методів дозволяє зробити це дослідження повноцінним .

Розділ II

2.1 Загальноекономічна ситуація 1931-1937

З самої реставрації Мейдзі частина японської еліти мріяла про господарювання над Азією подібно до європейських держав, однак ця ідея впиралась в економічні і військово-політичні чинники. І якщо в середині XIX ст., коли Японія була відкрита світу наново, Японія не мала майже ніякої потуги протистояти не лише Європейським держава¹, а й не представляла загрози для своїх азійських сусідів. То вже в кінці XIX ст. Японії вдалось розбити Китай, змінивши розклад сил в Азії, а згодом і з розбиттям Росії затвердила тим самим своє місце на світовій Арені². Ця позиція стала ще більш значною з закінченням Першої Світової. Зазвичай прийнято вважати, що головним переможцем з Першої світової війни вийшла Америка, адже створила для себе унікальну позицію на світовій арені розпочавши довгу добу Домінування Америки, однак одночасно з американським домінуванням в Світовій політиці, почало затверджуватись домінування Японії в Азії. Перша Світова також значно посилила і японську промисловість, адже на відміну від Європи Японія не лише не зазнала великих економічних та демографічних потрясінь, вона ще й на ряду з США стала державою кредитором. За пів століття з аграрної держави Японія перетворилась на промислово аграрну державу з розвинутою системою залізничних доріг, та потужним військово-промисловим комплексом, здатним будувати як власні кораблі так і локомотиви³. Перша світова також значно прискорила розвиток військово-промислового комплексу, адже військові потреби Антанти зростали, і дуже швидко Японія перетворилась з одного з далеких учасників Першої світової, адже Японія почала активно експортувати зброю і найбільшим імпортером зброї з Японії стала Росія, яка створила попит на японську зброю через нестачу власного

¹ Jansen, Marius B. (2000). *The Making of Modern Japan*. Harvard University Press. p 365 .

² Connaughton, R. M. (1988). *The War of the Rising Sun and the Tumbling Bear—A Military History of the Russo-Japanese War 1904–5*. London.

³ Bureau of Economic Analysis. *Gross Domestic Product, 2nd quarter 2021 (advance estimate)*

виробництва . Японія сильно допомогла озброїти , вдягти та взути російську армію , адже лише на Японську зброю припадає до 1/10 всіх гвинтівок в російській армії ¹ . Також японці продали до тисячі гармат різного калібру до Росії . Японія продовжувала продавати зброю і після виходу Росії з війни .

Перша світова війна остаточно ввела Японію в ряд Великих держав , зробивши з неї не лише потужну регіональну державу , а й глобальну силу , що за рахунок Ліги Націй могла представляти свої інтереси по всій Земній кулі . Все ж багато передумов для Японської політики в 30-х лежить у тому, що в Японії відбувалось в 20-ті роки . Саме в 20-ті роки Японія досягла свого піку економічного розвитку . В Японії розпочались демократичні процеси , зростала текстильна промисловість. Японія за рахунок нових промислових технологій та дешевої робочої сили порівняно з іншими промисловими державами вийшла на ключову роль в світовому виробництві текстилю , саме текстильна промисловість була головною експортною галуззю і саме на неї припадало більше половини всього експорту в 1929 році ² . Масштаби японського зростання в 20-ті були навіть більшими , ніж промислове зростання США , зростання хоч і було більш інтенсивним , все одно зберігався величезний відрив США у всіх економічних показниках . Економічно ж не затронуті війною Америка та Японія , активно і дуже швидко нарощували торгівлю , головним чином Японія імпортувала устаткування та ресурси у вигляді нафти сталі та аграрної продукції , і експортувала вироби своєї легкої промисловості . В цей час і створюється в подальшому найбільша економічна залежність від Америки у вигляді палива та сирової нафти ³ . Однак все ж переломним моментом у Японській політиці стала Велика депресія , що поховала надії не лише на економічне зростання , а й на закріплення демократичних інститутів у Японії на довгі 20 років. Так японські військові , а саме командування армією отримало привід для

¹ Павлов Д.Б. Русско-японские отношения в годы Первой мировой войны. М., 2014. С. 12-45

² Yoshio Kamii 1939 Industrial Transformation in Japan, 1929-1936 p 517

³ Oshima Kiyoshi The World Economic Crisis and Japan`s Foreign Economic Policy p 629-635

реалізації своїх планів по захопленню Китаю. Тут варто мабуть сказати , що традиційно до 30-тих років японська політична еліта ділилась умовно на дві партії. Перша була більш ліберальна і витупала за більш м'який підхід як у Китаї так і в Кореї , поступову економічну експансію , та загалом тримались більш миролюбних позицій партія Мінсейто. І друга більш радикальна , реакційна в якійсь мірі партія , що притримувалась більш агресивного курсу і радше прагнула захопити Китай , та асимілювати Корею партія Сейюкай. В різні періоди японського нового часу ці сили представляли різні групи інтересів , однак умовна «ліберальна» партія значно послабішала з настанням 30-х ¹. Цьому процесу було насправді дві причини перша це смерть , або відхід від влади всіх старих лідерів, «Кайзоку» - японської таємної ради . Одним з таких лідерів був Сайондзі Кіммоті , що залишався впливовим у японській політик до кінця свого життя , однак вже в 30-ті через свій вік значно втратив політичний хист.² Друга ж причина доволі плавно витікає з першої, Японія після приниження європейцями в ХІХ ст. в ХХ встигла стати значною силою і навіть виграти декілька війн проти провідних Європейських держав, однак її демократичні інституції все ще лишались слабкими , а крихкий баланс сил утворений в 20-ті був знищений вже в 30-ті ³. При цьому в японському суспільстві назрів попит на «відновлення» національної гордості, цей попит у 20-ті був ще невеликим , та й демократичні інститути продовжували підтримувати м'який курс «ліберальної партії» . Однак з колапсом світової економіки в 1929 , в самій Японії це призвело до різкого зростання безробіття . Економічно Японія через дуже тісні відносини з США постраждала однією з найперших , економіка дуже швидко почала скорочуватись за наступний рік зменшившись на 8 % , а згодом падіння продовжилось , кількість безробітних зросла до трьох мільонів⁴ , однак найбільш стрімке падіння було у зовнішній торгівлі де падіння експорту

¹Sims Richard 2001 Japanese political history since the Meiji renovation, 1868-2000 p. 144-153

² В. І. Головченко 2004 Українська дипломатична енциклопедія Том 2 стр. 1077

³ Джуїчі Іноуе 2012 Сейюкай та Мінсейто чього ми можемо навчитись з довоєнної двопартійної системи? 260 с.

⁴ T Blumental 1978 Japan`s Great Depression p 2-4

сягнуло карколомних 50% відсотків ¹. В цей важкий час хаосом вирішили скористатись військові, що давно планували заволодіти Китайськими територіями, однак кабінет міністрів, в цілому був проти таких дій і не одобрявав військових дій проти Китаю. Так одним з найяскравіших прибічників мирного курсу в Японії був її міністр зовнішніх справ, Сідехара Кідзуро, що був міністром іноземних справ в Японії двічі, саме він представляв Японію під час підписання Вашингтонської морської угоди 1922 року, а згодом стане представником і під час продовження дії цієї угоди вже в Лондоні в 1930 році. Сідехара займав пост міністра іноземних справ з 1924 по 1927 та з 1929 по 1931 рік. Його політика в 20-х цілком була направлена на примирення з Китаєм і він прагнув врегулювати відносини. Однак зростаюча вага мілітарного кола в Японії примусила його піти у відставку в квітні 1927 року². І з його відставкою різко змінюється Японська політика в Китаї, адже Японія не лише примушує Чана Кайші зупинити свій Північний похід метою, якого було об'єднання Китаю, а й спричиняє інцидент в Цінані. Цінань ще не був такою агресивною спробою захоплення Китаю як пізніше стане Маньчжурія, однак, інцидент, що відбувався на тлі виборів в Японії 1928 року став важливим показником для японських мілітаристичних кіл, що внутрішню підтримку можна отримати і на війні, вигравши їх за рахунок сильної військової політики. Взагалі якщо поглянути на політичну ситуацію в Японії в роки після Великої депресії, то доволі цікавим є те, що більш консервативна про мілітаристична партія Ріккен Сейюкай, на виборах 30-го року втратила голоси порівняно з виборами 28, а натомість партія Ріккен Мінсейто, що традиційно була більш ліберальною на виборах 30-го року набрала більшість голосів здобувши 273 місця в парламенті з 466, при чому на виборах 1928 року Сейюкай отримала успіх саме через свою мілітаристичну позицію та вище згаданий інцидент в Цінані. І найцікавіше з усіх політичних пертурбацій те, що на виборах 1932 року після

¹ Oshima Kiyoshi The World Economic Crisis and Japan`s Foreign Economic Policy p 637

² В. І. Головченко 2004 Українська дипломатична енциклопедія Том 2 стр 1110

Мукденського інциденту , коли Прем'єр-міністр та міністр іноземних справ були проти військової інтервенції , їх уряд посипався через звинувачення в корупції та неправомірне втручання в військові справи саме через їх спробу зупинити японські війська , що вторглись у Китай . Фактично військові вирішили не підкорюватись кабінету міністрів і підготувавши план захоплення Маньчжурії почали його виконувати у 1931 році і на тлі цієї операції отримали шалену підтримку населення вже на виборах 1932 року , Сейюкай отримає 58 відсотків голосів ¹. Самі вибори відбудуться на тлі розвалу уряду 30 року.

Загалом також доволі суттєвим є і той факт , що на момент 1931 року Маньчжурія для Японії вже становила особливу роль у її зовнішній політиці , так окрім буферної зони якої та була через доволі специфічну позицію місцевого воєначальника , що не підкорювався уряду в Нанкіні , Маньчжурія ще й була головним місцем притоку японських інвестицій. В 1931 році в Маньчжурію було вже інвестовано 1.5 мільярди йен , а вже до 1936 року інвестиції зросли в більш ніж 2,5 рази сягнувши 3.7 мільярдів ² . Головним чином в Маньчжурії Японців цікавили її природні ресурси яких так не вистачало в самій Японії , а саме Залізо та вугілля . Важливим аспектом для Японців також було і те , що Маньчжурія на відміну від самої Японії відрізнялась великою кількістю придатної для сільського господарства землі . Захоплення Маньчжурії стало для імперії клондайком , адже за рахунок цього Японії вдалось частково покрити частковий попит на нафту , захопити левову частку покладів заліза в Маньчжурії . Так у 1932 році Американці оцінили сукупну чисельність зарезервованої руди японцями на 1000 мільйонів т з яких більшість припадала саме на Маньчжурію де резерви оцінювались з доволі великою різницею в даних від 290 до 738 мільйонів тон³ . Сучасні ж оцінки залізних покладів в Маньчжурії є значно більшими:

¹ Джуїчі Іноуе 2012 Сейюкай та Мінсейто чього ми можемо навчитись з довоєнної двопартійної системи? 260 с.

² James Gramham 2004 Japan`s economic expansion into Manchuria and China

³ American Council institute of Pacific relations Iron and Steel in Japan and Manchuria

один тільки басейн в провінції Ляонін має покладів на 3 мільярди тон ¹. Японські потреби в залізній руді зростали дуже стрімко , і внутрішнє виробництво не встигало їх покривати , тож імпорт в Японію з 1920 року по 1937 рік зріс в 5 разів , сягнувши 3 тисяч тон на рік , однак через загострення відносин з Китаєм головним експортером заліза до Японії стала Британська Малайя , імпорт з якої покривав недостачу . Характерним для залізної промисловості в Маньчжурії є також і неймовірна бідність залізних руд там , хоч поклади були великими все ж Японці не могли просто перевозити залізо до себе на континент і були вимушені активно інвестувати в залізо збагачувальні комбінати як на території Маньчжурії так і на території Кореї , це доволі вагома особливість японської колоніальної політики . Так наприклад одним з символів економічної експансії Японії стала перейменована в 1933 році Сталеливарний завод Сьова , що став ключовим сталеливарним підприємством імперії , дуже швидко за рахунок своїх природних ресурсів Маньчжурія зайняла особливу роль у японській економіці . У 1931-32 роках половина всього заліза , що видавала Маньчжурія йшла саме з Сталеварень Сьова , з захопленням Японцями Маньчжурії комбінат почав стрімко нарощувати своє виробництво і вже у 1937 році він видавав для Імперії близько 7 мільйонів тон заліза на рік ² . Доволі цікава тенденція , перенесення менш технологічних виробництв в тому числі і промислових до колоній є доволі унікальною , хоча і зрозуміло , чим вона продиктована . Японія захопивши Маньчжурію не могла собі дозволити транспортувати низькосортну залізну руду на острови і була вимушена проводити хоч і обмежену індустріалізацію континентальної частини своєї володінь . І саме вимушеність цих дій помітна у тому , що все інше виробництво , не пов'язане з металургією, Японія все ж намагалась утримувати в себе на островах .

¹ The economic times 2009 Asia's largest iron ore deposit discovered in China

² Hirata, Koji (2024). Making Mao's Steelworks: Industrial Manchuria and the Transnational Origins of Chinese Socialism. Cambridge Studies in the History of the People's Republic of China series. New York, NY: Cambridge University Press.

Так японці розвивали на континенті та на Тайвані промислові виробництва, що на пряму були пов'язанні з потребами самої Японії так наприклад японці не особливо хотіли розвивати високо технологічні галузі пов'язанні з виробництвом техніки. Кореї наприклад була відведена роль аграрної житниці імперії (звичайно до захоплення Маньчжурії), тому саме тут японці активно інвестували в сільське господарство. зокрема виробництво цукру бавовни та рису¹, однак для підтримки сільського господарства також були побудовані і хімічні заводи направленні на виробництво добрив.

Вагому роль також Корея відігравала і як джерело заліза та Сталі. В Кореї японці також мали вирішити тут і проблему з забезпеченням електроенергією цих виробництв як власне і в Маньчжурії, в 1937 році Японці почали будувати Гідроелектростанцію Супхун, що сьогодні знаходиться на кордоні між КНР та КНДР, ця гідроелектростанція мала забезпечувати потреби зростаючої ливарної текстильної та хімічної промисловості². Гідроенергетика однак в той час була радше дуже технологічним видобутком електроенергії і потребувала чималих вливань, натомість головним енергетичним ресурсом, що забезпечувало промисловість як Північної Кореї так і Маньчжурії було саме вугілля³. І тут Маньчжурія також відіграє ключову роль, адже також має доволі чисельні поклади вугілля, хоча доля цього природного ресурсу в загально імперському видобутку не є такою вже значною. Корея, що до цього була ключовою колонією імперії, однак згодом була витіснена більшою та значно більш населеною Маньчжурією стає більш вагомою саме в політичному плані втрачаючи свою унікальну економічну позицію. Наприклад у видобутку вугілля, що в 1938 році в Кореї добувалось близько 3,5 мільйонів тонн вугілля на рік в цей час в Маньчжурії видобуток сягав 16 мільйонів⁴. Звичайно, що головним чином вугілля йшло саме до метрополії. Інвестиції в

¹ Mayers Raymond 1987 The Japanese Colonial Empire, 1895-1945 p 359-364

² Rees David 2001 Korea: an illustrated history, from ancient times to 1945 p 131

³ USSBS 1947 Coals and metals in Japan`s war economy p 45-47

⁴ USSBS 1947 Coals and metals in Japan`s war economy p 28

Маньчжурію йшли через створену раніше Південно-Маньчжурську залізну дорогу , що згодом перетворилась на окрему компанію яка цілком контролювала Маньчжурську промисловість . «Мантесу» , а саме таку назву мала Південно-Маньчжурська залізнична компанія згодом у 1937 році за рахунок скуповування її акції дзайбацу «Ніссан» ввійшла в маньчжурську політику як нова перероджена компанія , що так само як і деякі дзайбацу на островах відігравала провідну роль у економіці і Маньчжурії , однак тут ми можемо побачити також доволі цікаву річ у тому , що хоч «Мантесу» і була маньчжурською за походженням, своїх ключових активів її фінансовий актив тримали саме японці , а фізично компанія підкорювалась потребам Квантунгської армії і фактично дуже швидко стала військово орієнтованою компанією¹ . Мабуть найбільшим показником у тому наскільки змінилась маньчжурська економіка за правління японців є те , що доля видобутку сировини у загально маньчжурській економіці зросла з 10% від ВВП у 1920-х до 20% у 1937 році . Цікаво також відмітити і зміни у промисловому виробництві , яке після доволі відчутного падіння у 1929 , поступово відновившись майже до рівня 1931 все ж знову впало під час вторгнення японців , однак вже у 1933 році почало зростати небаченими до цього темпами по 24% на рік такі темпи Маньчжурія тримала аж до 1937 року . Величезні японські інвестиції , ефект низької бази , та величезні поклади ресурсів забезпечили таке зростання , однак виробництво все ще лишатиметься японоорієнтованим і виробництво . Зростання найбільш відчутним як я сказав було саме у видобутку сировини . Видобуток шахти в Джіліні за 4 роки з 1932 по 1936 зріс у 10 разів з 19 тисяч до 200тисяч тонн , видобуток шахти в Хейлуджані вдалось зростити до півмільйона тонн. Однак доля виробництва їжі в загальному промисловому виробництві значно впала з 20% до 5% . Загальний же промисловий зріст спирався саме на працю з

¹ Ito Takeo 1988 Life Long The South Manchurian Railwat P 125-133

металами та сировиною, збільшившись у промисловому еквіваленті з 40% у 1932 до 60% у 1936 ¹.

Важливим для Японії також був і Тайвань , найперша японська колонія була, якщо не перлиною в Хрезантемовому троні , то однозначно була показовою колонією для Японської Імперії . Загалом розвиток Тайваню не сильно відрізнявся від загальної тенденції розвитку колоніальних володінь. В 30-ті роки Тайвань представляв з себе продуктивний кошик для Імперії , що найкраще втілював передові економічні практики. Тайвань хоч і був продуктивним кошиком , однак все ж він отримав переваги від промислової революції що відбувалась в цей час в Японії . Насамперед японців на Тайвані цікавила його сільськогосподарська галузь , однак під час захоплення острова вона була відсталою і потребувала радикальних реформ, японцям довелось їх провести . Так реформи , що були проведенні в самій Японії тепер були імплементовані на Тайвань . Так головною реформою стала зміна в оподаткуванні землі, тепер податок збирався не врожаєм , а грошми , і другу головну реформу яка дозволяла швидко інтегрувати нові методи виробництва в сільське господарство . Однак реформи в сільському господарстві були хоч і інноваційним для Тайваню, все ж несли доволі однобокий характер , і не привнесли великих змін у розподілення землі , адже велика кількість землі все ще лишалась у малої кількості господарів ². Однак імплементація нових методів в сільське господарство та нова система збору податків привнесли суттєві зміни . Важливим аспектом змін стала побудова інфраструктури , гідропоруд , електростанцій для забезпечення стійкого врожаю , і японцям це вдалось , окрім того , що зменшились втрати по врожаю , кількість врожаю почала стало і швидко зростати , так за 1910 – 1924 рік середнє зростання врожаю зернових , бобових та волокон сягнуло 1,2 відсотки , а в деяких галузях таких як вирощування овочем та фруктів зростання було значно більшим і складало в середньому по 3,7 відсотки на

¹ The Manchurian Economy and the 1930s World Depression Tim Wright Modern Asian Studies, Vol. 41, No. 5 (Sep., 2007), pp. 1073-1112 (40 pages)

² Ching-ming Ka Japanese Colonialism In Taiwan: Land Tenure, Development, And Dependency, 1895-1945 p 99

рік . Більш значним однак стало зростання аграрного сектору за 1924-1937 рік адже якщо зростання за минулі роки по 1.2 відсотки, то за ці роки зростання зернових та бобових культур зросло до середньорічних значень у 3 відсотки , а величезні потреби Японії і її зростаюча вага у текстильному виробництві світу зумовило і зростання виробництва прядильних культур на Тайвані до карколомних 4,7% на рік , однак зростання овочево-фруктових культур в середньорічних значеннях впало до 3 % . Важливо відзначити , що таке зростання стало радше можливим через використання нових методів сільськогосподарського виробництва , механізації , вирощуванню нових більш стійких культур , та використанню більшої кількості добрив . Також хотілось би підмітити , що падіння середньорічного зростання врожаю у овочево-фруктових пов'язане радше не з тим , що виробництво погіршилось , а з закінченням ефекту низької бази , що супроводжував цю галузь сільськогосподарства . Так саме ефект низької бази був причетним до такого стрімкого зростання за період з 1910 по 1924 роки . При цьому вирощування овочів та фруктів зросло у 7 разів , і подвоїлось вже за період з 1924 по 1937 рік¹ . Цікаво також і відзначити і величезне зростання об'ємів торгівлі за визначенні роки , так Тайвань був вимушений переорієнтувати свою торгівлю на Японію і Японія почала становити в торгівлі з Тайванем 90% у 1935 році зрісши з 1897 року коли Японія становила лише 14 % у торгівлі . Зросли і об'єми торгівлі у 23 рази , так якщо у 1896-1900 експорт в середньому складав 18 мільйонів йен, а імпорт відповідно 14 мільйонів йен то вже у 1936-1938 роках експорт зріс до 428 мільйонів йен а імпорт до 327 мільйонів². Тайвань виробляв та експортував саме сільськогосподарську продукцію і таке карколомне зростання торгівлі пов'язане не лише з зростанням економіки Тайваню та його потреб , а й збільшенням видобутку цукру та рису , адже саме ці ключові позиції займали в експорті Тайваню 74% у 1935 році , іншу частину займали фрукти алкоголь та тканини .

¹ Agricultural Development in Taiwan under Japanese Colonial Rule , Adrienne Ching The Journal of Asian Studies, Vol. 23, No. 4 (Aug., 1964), pp. 555-570 (16 pages)

² Toshiyuki Mizogochi 1974 Foreign Trade In Taiwan And Korea Under Japanese Rule p.37-53

Тайвань ж в свою чергу імпортував з Японії товари масового вжитку , такі як текстиль , побутову техніку та побутові засоби , однак все ж найбільшою категорією імпорту в тайванській торгівлі були саме штучні добрива ¹, технологію використання яких на Тайвані швидко засвоїли, і третьою категорією була машинерія , виробництво якої на самому острові не було . Відтак Тайвань був доволі тісно прив'язаний до своєї Митрополії і відігравав доволі важливу роль у забезпеченні її ресурсами сільського господарства.

Однак все ж ключову роль в своїй колоніальній політиці Японія відводила не Маньчжурії і не Тайваню , Корея , що довгий час лишалась ключовою колонією , а до 1931 року була і найбільшим Японським володінням за межами островів , все ж відігравала значно важливішу роль , її приєднання до Японської імперії на 21 рік раніше , якщо відраховувати від прямої анексії. Саме таке положення зробило її більш вагомим базисом для Японії як у ресурсному плані так звичайно і у плані військовому . І якщо у ХІХ ст. японські політики казали , що Корея «представляє з себе ніж направлений у Японію» ², то вже в ХХ ст. цей ніж був перевернутий і направлявся вже своїм вістрям до Китаю . Корея представляла для Японії важливе стратегічне значення , адже сама по собі представляла природній бар'єр утворений Гористою місцевістю . А коли в 1931 році кордон між Китаєм та Японією зсунувся на тисячі кілометрів , Корея перетворилась на доволі тилову частину Японської Імперії . Однак все ж як я і сказав раніше Корея посідала ключову роль у Колоніальній політиці Японії , однак відносини саме з цією колонією у Японії були доволі напруженими , так , якщо Тайвань хоч і був частиною Китаю і був відокремлений від нього у 1895 році , все ж був більш лояльним та більш покірним Японії , окрім того , що сам острів перебував під Японським протекторатом значно довше був також і важливий фактор того , що японцям вдалось зіграти на протиріччях місцевих корінних народів та переселенців з Китаю . В Кореї ж натомість від

¹ Ching-ming Ka Japanese Colonialism In Taiwan: Land Tenure, Development, And Dependency, 1895-1945 p. 71

² Peter Duus The Abacus and the Sword: The Japanese Penetration of Korea. 1895-1945 p 49

Тайваню таких протиріч не було , адже подібно до центральної Японії Корея була моноетнічною , навпаки тут в японців виникли значні проблеми з культурною політикою , яка викликала у місцевих корейців не прийняття , вагомим також був і той фактор , що японцям не вдалось створити значної японської меншини в Кореї , через брак землі та вищу густоту населення ніж в самій Японії вже на той момент . Загалом відносини Японії з Кореєю розпочались не дуже саме у 1910 році , звичайно , що до цього вплив Японії в Кореї стрімко зростав , однак саме вбивство Іто Хіробумі у 1909 році запустило процес анексії Кореї (до вбивства у японському керівництві не було консенсусу з цього питання)¹ . Корея відрізнялась від Тайваня і економічно , адже не лише сама по собі була більшою як демографічно так і економічно , а й мала значно більш довгу традицію існування , що створило стійку систему землеволодіння змінити яку було доволі важко . Саме тому зміни в корейське сільське господарство прийдуть значно пізніше і проходитимуть значно повільніше, однак і будуть вони на відміну від тайванського значно радикальніші , так , якщо на Тайвані контроль над сільським господарством в цілому був саме у Японців , однак вони нею не керували напряму адже їх частка у загальному володінні земель все ж не перевищувала 10 % , японці задавали загальний тренд для економіки, а землею володіли саме китайці². В Кореї ж ситуація була значно гіршою , так японці так само провели реформу оподаткування та змогли внести в систему інноваційні зміни , однак з часом частка володіння землею великими господарствами зростала і вже до кінця війни в Кореї більше 60% буде належати лише 3% населення³. І хоча на диво як ми можемо бачити більш жорстоку колоніальну політику японців відносно Кореї , все ж якщо подивитись у площині економічній виявляється , що на відміну від тайванської економіки в Імперії корейська частина є більш комплексною і це дуже добре відображається в торгівельних відносинах . Так наприклад рис

¹ Rees david 1987 Korea: an illustrated history from ancient times to 1945 p 117

² Agricultural Development in Taiwan under Japanese Colonial Rule , Adrienne Ching The Journal of Asian Studies, Vol. 23, No. 4 (Aug., 1964), pp. 555-570 (16 pages)

³ Gi-Wook Shin Agrarian Conflict and the Origins of Korean capitalism 1988 p. 1915

який у частці торгівлі Тайваню складає величезний відсоток у торгівлі Кореї, хоч також має доволі суттєве значення все ж є значно меншим у загальному значенні. Так у 1936-1938 роках експорт Тайваню виглядав так: 89,06% виробу сільського господарства, харчової промисловості; 4,97% споживчі товари та одяг; 4,72% сировина; 0,99% будматеріали і лише 0,26% промислове устаткування та транспорт. Імпорт же в свою чергу складався таким чином: 23,95% виробу сільського господарства та харчової промисловості; 28,93% споживчі товари та одяг; 26,92% сировина; 13,44% будматеріали; 6,76% промислове устаткування та транспорт. В свою чергу Корейська торгівля значно відрізнялась експорт розподілявся таким чином: 49,27% виробу сільського господарства та харчової промисловості; 15,07% споживчі товари; 32,47% сировина; 1,51% будматеріали; 1,74% промислове устаткування та транспорт. І відповідно корейській імпорт: 14,59% виробу сільського господарства та харчової промисловості; 38,86% Споживчі товари та одяг; 28,07% сировина; 7,71% будматеріали; 10,77% промислове устаткування та транспорт¹. Загальні значення імпорту та експорту 894 і 719,4 мільйонів йен відповідно. За цими даними ми можемо побачити, доволі суттєву різницю в індустріальному розвитку двох колоній, важливим також є і те яку долю займає експорт устаткування, звичайно, що Корея як і Тайвань закупає значну долю промислового обладнання в Японії, однак на відміну від Тайваню, Корея продає значно більше устаткування, що в перерахунку вартості експорту становить в 12 разів більше. Також суттєвою є і доля ресурсів у корейському експорті, що також каже про значне переважання Кореї в індустріальному розвитку. Цікаво також відмітити і те, як дисбаланс у імпорті і експорті поступово зсувається. Натомість Тайвань має навпаки доволі довгий період позитивного торгівельного балансу.

Дзайбацу

¹ Toshiyuki Mizogochi 1974 Foreign Trade In Taiwan And Korea Under Japanese Rule p.37-53

Доволі цікавим також є і дослідження того як розвивалось японське виробництво потягів і локомотивів . Історія створення саме цієї передової галузі виробництва лежить ще за доби Мейдзі , коли до Японії почали прибувати перші британські локомотиви , а згодом вже у 80-90 х роках ХІХ ст. на японський ринок вийшли також і інші держави головним чином Америка та Німеччина . І якщо останній на ринку закріпитись не вдалось то Америка доволі швидко змогла наздогнати об'єми продажу і вже у новому столітті вийти на перший план , однак все ж цікаво , що вже у новому столітті і самі японці почали виробляти свої локомотиви та вагони. Так з загальної кількості двигунів у Японії перед першої світовою лише 7% були японськими з загальної кількості у 2377 лише 162 були японськими тут варто зазначити , що більшу частину з 162 двигунів вироблено вже після 1903 року. Так вже у 1921 році розпочнеться перше масове серійне виробництва потягів типу D-50 , яких буде вироблено 380 штук , по справжньому ж масовим виробництвом стане серія потягів D-51 закладена на осьовій основі 2-8-2 ця серія стане не лише наймасовішою серією потягів вироблених японцями на той час , а й стане найбільшою серією потягів на цій основі . До 1937 року D-51 буде вироблено 95 локомотивів цього типу , однак пік його виробництва сягне вже у воєнні роки , коли локомотивів цього типу вироблять більше тисяч ¹. Також важливу роль у транспортуванні буде відігравати і локомотиви побудовані на осі 4-6-2 що представлятимуть серію «С» адже саме локомотиви типу : С-54 початок виробництва 1931 та С-55 початок виробництва 1935 стануть ще одним не настільки масовим, однак все ж доволі поширеним типом паровозів у Японії . Локомотивів С-54 і С-55 буде вироблено всього 17 і 62 відповідно². Саме масовість виробництва D-51 відображає значне зростання необхідності в перевезеннях , адже якщо Велика депресія фактично зупинила промислове виробництва паровозів D-50 і після цього ця галузь фактично не мала великих замовлень , адже велика депресія

¹ Hirota, Naotaka Steam Locomotives of Japan. Kodansha America 1972 p 74-78

² Steven J. Ericson Importing Locomotives in Meiji Japan: International Business and Technology Transfer in the Railroad Industry p 132

значно зменшила економічну активність, а відтак впала і необхідність у перевезеннях, та ж серія потягів С-54 була вироблена у дуже малій кількості, хоча наступна серія С-55 за два роки встигла дуже швидко наростити виробництво. І таке велике зростання у необхідності введення нової парової тяги можна вбачати не лише у економічному відновленні, яке Японія як і інша частина її Імперії зазнала вже у 1935 році, так і у тому що значно зросла частка важкої промисловості у виробництві. Японія отримавши значний економічний досвід, навчившись як на власних помилках так і на помилках оточуючих її держав прийшла до політики етатизму.

2.2 Політика «Етатизму Сьова» у централізації економіки

Вивчаючи японську економіку можна доволі добре помітити , як змінювалась внутрішня політика та як військові кампанії в Китаї впливали на економіку. Мабуть найбільш важливим фактором впливу Японської держави на економіку є саме її фінансова політика , яка змінилась вже після окупації Маньчжурії . Можна від слідкувати доволі схожу систему подолання кризи 1929 року за рахунок збільшення державних видатків , те що в подальшому в своїй роботі «Загальна теорія зайнятості , відсотків і грошей» опише Джон Мейнард Кейнс у 1936 році¹ . Звичайно , що в 1932 році про ідеї викладенні в цій роботі японці не могли , знати , однак їх курс на збільшення державних витрат за рахунок збільшення державного боргу і прямих або непрямих інвестицій в військову промисловість все ж намітився саме у 1931 році . Саме такі категорії як державні субсидії та прямі закупки товарів почали становити у державних видатках суттєву роль, це добре видно по балансу державних надходжень і видаткам держави на субсидії закупку товарів , і якщо до 1931 року цей показник з 1910 року завжди був позитивним , тобто надходження переважали над видатками, то вже з 1931 року цей показник став негативним і з кожним роком видатки лише зростали збільшуючи дефіцит бюджету . Також велику роль у побудові нової більш централізованої економіки ми можемо побачити і у банківській справі , де однак зміни трапились значно раніше через японську фінансову кризу 1927 року, так якщо у 1927 році кількість банків та їх відділень сумарно налічувала майже 6,5 тисяч , то вже у 1937 році загальна кількість банків та відділень знизилась до 4 тисяч причому , кількість банків у цій статистиці знизилась значно більше і якщо у 1927 році ця кількість складала 1280 банків то вже у 1937 їх стало 377 тобто скорочення більше ніж у 4 рази. Така значна кількість скорочень пов'язана з закриттям великої кількості банків, та поглинанням менших банків більш великими, так наприклад , велику роль у такому поглинанні зіграла компанія

¹ Джон Мейнард Кейнс Загальна теорія зайнятості , відсотків і грошей 1936 187 с.

Ясуда , що значно розширилась за рахунок збанкрутілих банків . Велику роль у цьому зіграв і японський уряд , який після фінансової кризи 1927 року, викликаної неспроможністю банків виплати за своїми кредитними зобов'язаннями , прийняв нову фінансову політику. Нова фінансова політика суттєво підвищувала мінімальні вимоги до установчого капіталу , та суттєво підвищувала нагляд за банківською справою . Це в свою чергу викликало суттєве скорочення малих банків та їх об'єднання з більшими . С захопленням Маньчжурії політика уряду доволі сильно змінилась , адже значно зросла частка військових видатків у японському бюджеті , адже Японія активно почала готуватись до війни, так якщо у 20-ті роки військові витрати зменшувались і в середині 20-х не перевищували 500 мільйонів йен, то вже починаючи з 1931 року Японія активно нарощує військові витрати і у 1936 році в останньому передвоєнному році вже будуть 1089 мільйонів йен або ж 29 відсотків від усіх витрат¹ . Тут також варто зазначити , що до військових витрат не ввійшли витрати на стимулювання важкої промисловості , витрати на яку тісно пов'язанні з військовою галуззю . І саме тут криється головна особливість японської економіки та її політики відновлення в 30-ті , адже саме важка промисловість зайняла головне положення у витратах і саме їй належить головним чином частка вже після кризової економіки Японії. Так вже у 1937 році промислове виробництво повністю досягло до кризових років і навіть значно його перевершивши склавши 170 % від виробництва в 28 році. Однак при більш детальному розгляді сукупного виробництва по промислових галузях стає зрозуміло , що цього вдалось досягти , за рахунок нарощування і підготовки до війни. Важливу роль японський уряд відіграє у переміщенні робочої сили з сільськогосподарської галузі у промисловість і тим , що уряд довгий час проводить дефляційну монетарну політику в 20-ті , а згодом вдається до пониження тарифів та субсидій для сільськогосподарської продукції з колоній . І вся ця політика остаточно закріпиться з введенням в 1938 році

¹ Japanese Government Macro Policy: Failure in the 1920's Success (of a Sort) in the 1930's стр 33-44

державно регульованих цін ¹. В самій ж Японії на відміну від колоній спостерігається занепад сільського господарства та пов'язаних з цим сектором промислових галузей, це дуже добре видно по тому як повільно воно зростало відносно , зростання продуктивності в промислових галузях , так наприклад , якщо середнє зростання виробництва було в районі 3,3 відсотків у 1920-1930 то вже з 1930 по 1938 середнє зростання сягнуло 5,5 відсотків на рік . При цьому однак ціни на сільськогосподарську продукцію з 1925-1931 впали більше ніж у 50%, вагому роль у цьому зіграли вище зазначенні чинники і дефляційна політика Банку Японії . Доволі суттєві зміни в промисловому виробництві однак виглядали так , що якщо у 1936 році на Виробництво металу припадало 18% промислової продукції на машинерію 14% на Хімічну промисловість 17,2% на енергогенерацію 0,2% , Кераміка 2,7% Текстильне виробництво 29,85 , деревообробна галузь 2,3% , харчова промисловість 10,3 і друк 1,9 то вже через три токи в 1939 році це співвідношення зміниться кардинально на Виробництво металу припадало 22,5% промислової продукції на машинерію 22,2% на Хімічну промисловість 17,1% на енергогенерацію 0,3% , Кераміка 2,3% Текстильне виробництво 19,7 , деревообробна галузь 3% , харчова промисловість 9,6 і друк 1,2 ². Тепер головними галузями японської економіки стали виробництво металів та машинерія , замінивши текстильну промисловість , а якщо подивитись на зростання продуктивності в цих галузях то картина стає ще більш сумною , адже якщо у виробництві металів продуктивність за визначенні роки зросла на 45% то продуктивність у галузях харчової промисловості , керамічної та текстильної впала на 25% . Такі колосальні зміни в виробництві не могли відбутися без фінансової підтримки з боку держави , яка виділяла б на підтримку важкої промисловості гроші , доволі цікаво можна також провести паралелі з впровадженням планової економіки в цей час в Радянському союзі, де так само головну роль держава відводила важкій промисловості

¹ Erich Pauer Japan's War Economy 1999 p . 13

² A. J. Grajdanzev Japan's Industrial Output Slackens 1941 p. 69-71

цього висновку дійшов не лише я, а й Єрік Пауер¹. Не слід однак плутати ці дві економічні системи, Японська економіка однак була набагато менш регульованою державою, наприклад у 1937 році японській державі в усіх її проявах належало не більше 25% від усієї економіки².

¹ Erich Pauer Japan's War Economy 1999 p 2-6

² Japanese Government Macro Policy: Failure in the 1920's Success (of a Sort) in the 1930's стр 44

2.3 Роль Дзайбацу у передвоєнній мобілізації

Японська держава проводячи реформи у 60-ті роки XIX ст. спиралась та наслідувала головним західним ліберальним течіям , однак Японці все ж додали до цієї моделі трохи свого . Метою Японії була побудова доволі сильної і самостійної національної економіки , тож японський уряд зайнявся стимулюванням найбільш успішних компаній у стратегічних галузях , однак вже скоро така політика призведе до утворення монополій у цих самих галузях так японська компанія «Міцубісі» розпочне своє сходження з морської торгівлі і швидко монополізує ринок , уряд підтримає проект дзайбацу «Міцуї» та «Сібусава Ейті» допомігши їм утворити свою напівдержавну компанію , що займається морською торгівлею . Однак дуже швидко у конкуренції обидві компанії виснажаться і змушені будуть об'єднатися . «Міцубісі» почне вкладатись і у інші галузі економіки , вклавшись у машинобудування та банківську справу . Згодом компанія матиме свої дочірні компанії у всіх галузях економіки. А сім'я Івасако володітиме контрольним пакетом акцій компанії .

«Міцуї» головний і найбільший концерн Японії , одночасно належить і до старих дзайбацу таких , що сколотили та побудували свої статки ще за доби Мейдзі . «Міцуї» займався багатьма справами зокрема : банківською справою, страхуванням в майже усіх сферах , повним ланцюгом видобутку виготовлення та продажу пов'язаного з лісозаготовчою справою . до його володінь входять і великі сільськогосподарські угіддя . «Міцуї» також займається вирощуванням та виготовленням шовку з коконів шовкопрядів. «Міцуї» володіє і великим спектром харчової промисловості , займаючись також виготовленням товарів масового спожитку починаючи від одягу і закінчуючи олією різного використання . «Міцуї» виробляє також і товари сільськогосподарського вжитку . Велику частину свого капіталу «Міцуї» тримає у хімічній промисловості, сталеливарстві та видобуванню: міді, свинцю , алюмінію , бокситів , цинку , вугілля . Концерн також займається

машино будівництвом , судобудівництвом, авіа будівництвом , автобудуванням , важко описати те чим не займається «Міцуї» .

Дзайбацу «Фудзі» не є державою в державі і виробляє головним чином продукцію авіаційної промисловості і зосереджує свої зусилля саме в цій галузі , маючи додаткові підприємства з гірської справи та виробництва устаткування , автобудування , а також виробництво вагонів. Однак , що найбільш цікаво така «вузька» спеціалізація зовсім не характерна для «дзайбацу» і радше є виключенням , що більш доцільно до нових дзайбацу , що сформувались вже після Російсько-Японської війни 1904-1905 років . Старі дзайбацу завдячують своїм створенням уряду так наприклад «Міцуї» було утворено завдяки службі фіскальним агентом у Імператора і отриманню у уряду майже задарма вугільних шахт . «Мітцубісі» ж починала як постачальник судів для японської армії . Частка авіабудування «Мітцубісі» в загальному виробництві авіації Японії буде доволі суттєвою , особливо враховуючи структурні особливості японської економіки¹. Особливо велику роль «Мітцубісі» під кінець 30-тих відігравала на флоті , адже саме її було доручено побудову другого найбільшого лінкора Японії «Мусасі»².

Третьою найбільшою компанією на той момент була «Ясуда груп» , яка займалась фінансовою справою і була найбільшим банком у тогочасній Японії , і як і Івасакі Яторо був із бідної сім'ї , однак зміг піднятися заробивши свій перший капітал на скупці старих грошей . Капітал «Ясуди» швидко перетворився на його власну справу зокрема він відкрив свій банк у Токіо . Так його «Ясуда груп» почала зростати , вже скоро йому це перенесло немалі гроші , коли на півдні Японії постав Сайго Такаморі , «Ясуда груп» активно приймала участь у логістичних операція армії і отримала чималі статки з цього . Головним ж чинником зростання банку була його політика кредитування у якій «Ясуда» віддавав перевагу малому та середньому бізнесу саме така політика дозволила швидко накопичити капітал

¹ Peattie Mark R Sunburst: The Rise Of The Japanese Naval Air Power 1909-1941 p 62-65

² Кофман В. Л. Японские линкоры Второй мировой войны. «Ямато» и «Мусаси»

у швидко зростаючий Японії . Згодом «Ясуда груп» стане найбільшою фінансовою компанією . «Ясуда груп» була одним з чинників сталого зростання економіки , адже компанія видаючи кредити малим та середнім підприємствам допомагала утворювати робочі місця та відповідно зміцнювала цим внутрішній ринок .

«Сумімото груп» компанія яка володіла монополією на видобуток таких корисних копалин як мідь і володіла відповідними виробничими потужностями для її плавління , головним чином компанія була зосереджена саме на важкій сталеварній промисловості та видобутку руд . Головним чином компанія займалась металургією та активно торгувала виробами з металу на міжнародному ринку , однак не однією металургією жила «Сумімото» як і інші дзайбацу «Сумімото» диверсифікувала своє виробництво і тому займалась ще багатьма речами зокрема хімічною промисловістю, банківською діяльністю яка дозволяла компанії активніше діяти вкладаючи у внутрішні проекти , «Сумімото» як і всі дзайбацу мала гарні налагоджені відносини з урядом утворюючи симбіоз .

З гірничої справи починала не лише «Сумімото» – «Фурукава груп» , яка буде одним з головних промислових гігантів також з цього починала . «Фурукава груп» не була змушена відмовитись від видобутку міді , радше вона перекваліфікувалась і стала компанією з виробництва промислового устаткування , окрім цього вона виробляла широку лінійку продукції для гірничих робіт та будівництва . «Фурукава груп» хоч і була на початку свого заснування у 1870 видобувною компанією з 1900 перетворилась на справжнього промислового гіганта який виробляв все починаючи від верстатів і закінчуючи бурами . «Фурукава груп» хоч сама і не володіла автобудівельною промисловістю все ж зробила свій внесок у будівництво автомобілів розробляючи та створюючи компоненти для автомобілів . Важливою частиною загального капіталу «Фурукава» також була і Хімічна промисловість .

Варто однак зазначити, що дзайбацу не мали єдиної характерної усім компаніям системи так наприклад компанія «Міцуя» була підпорядкована цілій родині у якій члени сім'ї володіли різними нерівноправними частками акцій у «Мітцуї» відповідно рішення мала прийняти вся сім'я і тоді воно б мало чинність. А от концерн «Міцубісі» мав іншу хоч і схожу структуру де все підпорядковувалось двом головам двох гілок сім'ї Івасакі, які окрім розділення повноважень мають ще й почерговий контроль над рішеннями. Дзайбацу «Сумімото» мало взагалі одного голову якому і належали всі статки та рішення відповідно компанії, таку саму організація як Сумімото мала і Фудзі яку заснував Тібусей Накадзіма. На противагу ж цьому існував «Рікен» концерн у якому акціями володіли 11 тисяч чоловік і ніхто з них не мав контрольного пакету акцій хоча б у 10%. Дзайбацу розрізнялись також і за «внутрішньою кухнею». Перший умовний тип належав до дзайбацу, які мали одну компанія у голові якій підкорювались її дочірні компанії до таких наприклад належала «Міцуї» яка володіла від 10% до 90% акцій своїх 90 дочірніх компаній які тримали у своїх руках інші менші компанії, однак «Міцуї» сама не займалась керівництвом цими компаніями. Сумімото ж належала до другої групи, вона не відрізнялась у вертикалі влади, однак мала більший вплив, адже сама займалась керівництвом незлічених підприємств. Компанія ж «Номура» так само володіє своїми дрібними дочірніми компаніями як «Міцуї», однак це володіння здійснюється через декілька головних компаній які сумарно володіють головним пакетом акцій.

Для розуміння відношень між державою та дзайбацу варто додатки ще дві головні політичні сили: військові сили, які радше мали не стільки законодавчу, конституційну владу, як той же самий уряд скільки владу пряму, саме військовим силам належить головна ідея в зміні економічної політики. Відтак і вплив на Дзайбацу мали саме військові сили диктуючи їм економічну політику та змінюючи їх виробництво під власні потреби. Все ж однак причиною з якої саме військові сили отримали таку владу криється у необмеженій владі імператора, який хоч номінально і не приймав рішень все

ж був тіньовим гравцем , адже саме він надавав легітимності діям військових сил , тобто не вступаючи напряду у політику , не відіграючи значної ролі у справах міністерських імператор надавав карт-бланш своїм військовим силам , що вже в свою чергу надавало владу їм , доволі складна в політичному плані система , адже в ній доволі важко визначити головного .

Вагому роль у передвоєнній підготовці відіграла також і конгломерат «Ніссан» , «Ніссан» є мабуть однією з найбільш молодих конгломератів , що були створенні в Японії на початку її мілітаризації . Так зокрема «Ніссан» був утворений в 1933 році з поглинанням «Автомобілі Індастрі корп.» , корпорації , що декількома роками раніше об'єдналась з компанією «Дат моторс» ці дві компанії та їх автомобільне виробництво було першим автомобільним виробництвом в самій Японії , їм належить визначна роль у підготовці і механізації армії , адже саме на їх потужностях «Ніссан» запустить перше масове виробництво автомобілів в Японії . Так після поглинання заводів «Автомобілі Індастріс» , «Ніссан» розпочне будівництво ще одного заводу з виробництва автомобільної техніки , адже початок активної мілітаризації та переозброєння армії суттєво підніме попит на автомобільну техніку , на додачу до всього сам японський уряд розпочне активні інвестиції в авто будівельну галузь і введе чималі тарифи на імпорт автомобілів с закордону . Так якщо в 1933 році одразу після свого об'єднання «Ніссан» виробляла лише 200 автомобілів на рік за наступний рік її виробництво збільшиться в 6 разів , і сягне майже 1200 автомобілів , а з добудовою в 1935 році новітнього заводу її виробництво зросте ще більше сягнувши 3800 автомобілів на рік до початку війни цей показник зросте ще вдвічі дотягнувши до 8300 автомобілів на рік . «Ніссан» перетвориться на автомобільний конгломерат , що відіграватиме суттєву роль у поставках автомобілів для Армії

Другою важливою компанією в автомобілебудівництві буде компанія «Тойота» , якій належить хоч і не першість в виготовленні автомобілів , однак дуже важлива роль , яку «Тойота» отримала ще в 20-ті роки коли і була

заснована . Доволі довгий час «Тойота» залишалась компанією , з виробництва громадської техніки , адже її основним товаром на відміну від першочергово налаштованої на військову продукцію «Ніссан» залишались вантажні тягачі . На додачу до цього через свою громадську орієнтованість , «Тойота» також була вимушена закласти і нові сталеливарні та машинобудівельні заводи , так як для випуску ліцензійних британських автомобілів в Японії не вистачало якості інструментів та сталі для виробництва . Проблемою для «Тойота» дуже швидко стала її неспроможність вигідно продавати свою продукцію і з 1933 по 1936 рік її автомобільне відділення несло лише витрати. В 1936 році в Японії був прийнятий автомобільний акт , який значно покращив ситуацію в «Тойота» , адже відтепер він накладав великі мита на імпорт автомобілів , і «Тойота» була ледь не першою компанією якій ці мита зіграли на руку її виробництво швидко стало профіцитним , а кількість випущеної продукції з кожним роком стрімко зростала ¹.

Останнім з типів концернів є той який сам і володіє промисловими потужностями і не має розлогої системи своїх дочірніх компаній до таких належить «Хітачі» , однак і в нього все одно поміж з його власних активів у 1,9 мільярди йен є активи інших компаній у 200 мільйонів ². «Хітачі» є найменш мирно направленим концерном , адже в основі його промислових потужностей та виробництва лежить військова галузь . Так наприклад саме «Хітачі» приймав активну роль у розбудові маньчжурської промисловості , адже напряду був у цьому зацікавлений , окрім цього великий підйом «Хітачі» сам зробив на Маньчжурському Інциденті вдало і вчасно дізнавшись про початок військової інтервенції голова «Хітачі» Намейхей Одара зміг вчасно скупити військові потужності.

1 Infant Industry Policy: A Case of Japanese Automobile Industry Before 1945 By [Ken Togo](#) стр. 10-15

² Едвард К. Японські концерни 1950 М. с 36-41

2.4 Японський баланс сил боротьба між Армією та Флотом

Навіть маючи доволі необмежену владу військові сили все ж не могли скористатись нею одноосібно , адже в Японії на той момент фактично не існувало єдиної системи військових сил , яка б була централізована під керівництвом однієї структури . Натомість існувала система в якій Японський Імператорський Флот (ЯІФ) та Японська Імператорська Армія (ЯІА) протистоять один одному , у сфері розподілення ресурсів , і навіть так у самих цих видах збройних сил не було єдності . Так у армії наприклад існувало дві головні фракції , фракція Півночі та фракція Півдня , ці фракції називались так не через розміщення їх головних військових сил , а через існування розбіжностей у рядах армії куди Японія має розширюватись . Фракція Півночі відповідно до своєї назви пропонувала розширення на Північ , тобто вже після захоплення Маньчжурії продовження руху на Монголію , та Радянський Союз , фракція ж Півдня мала інші плани і експансію на південь у Китай , це розділення було сформовано у двох фракцій перша фракція «Кодоха» головним ідеологом якої був генерал Аракі Садао , та друга фракція «Тосейха» яка не мала такої значно вираженої ідеології і керувалась головним чином Тодзіо Хідекі та Тецудзаном Нагата . Доволі цікаво також і те , що армія в цей момент все ще залишається дуже політизованою і сама система фракційної боротьби всередині дуже добре це показує , сама по собі армія , ще не завершила процес перетворення на професійну армію , що служить Японії , навпаки багато військових офіцерів переслідує свої цілі і присягаються у вірності саме імператору в першу чергу , а вже під лозунгами присяги імператору роблять те що вважають вірним . В японській армії не існує самого розуміння інституту підкорення державі , себто уряду , хоча якщо поглянути на систему розподілу влади то стає зрозуміло чому саме така система утворилась в Японії , адже за часів реставрації Мейдзі , армія , а згодом і флот виділились у фактично окремі сили , що не підкорялись парламенту , а лише Імператору , відтак наприклад напад на Маньчжурію був зроблений обходячи уряд . Аракі Садао , що очолював

«Кодоха» , ще на початку 30-х почав активно виступати проти механізації армії та посилення державного планування . Генерал Аракі ще у 1931 виклав головні ідеї реформування армії , які він вбачав у відмові від механізації і покладав головну роль у своїх реформах посиленню морального духу , та опорі на не матеріальні чинники війни такі як волю, так Аракі наголошував на тому , що сучасні технології та модернізація озброєння лише погіршують солдатів . «Кодоха» відкидала можливість співпраці з Дзайбацу у економічному плані , і на відродження традицій Японії до реставрації Мейдзі , цікаво , що ця фракція набула значної популярності саме у молоді , саме «Кодоха» переймали багато принципів фашистської Італії , і прагнули до радикальних змін в середині держави , щоб потім розпочати протистояння з СРСР , яке вони вважали неминучим¹ . В свою ж чергу «Тосейха» не вбачали в СРСР такої загрози , і готувались радше до протистояння з Китаєм при цьому , свою програму військових реформ ця фракція вбачала саме у продовженні модернізації армії , та посиленні індустріального контролю армії над виробництвом озброєння , буцім то напряду як то було в Маньчжурії , чи через посередників у вигляді Дзайбацу . Вже у 1931 році Аракі займе високе положення у японській політиці , адже буде доволі компромісною фігурою , адже буде користуватись популярністю як серед молодших офіцерів , за свої погляди так і серед генштабу , за свою довгу віддану службу Японії . За період свого недовго керування японським військовим міністерством , Аракі зміг значно змінити керівництво армії ,адже він дуже швидко замінив генеральний штаб на більш лояльних та прихильних його ідеям військових . Однак він не встиг завершити свої реформи , адже в 1934 році він тяжко захворіє і його фракція почне втрачати популярність , а згодом так і він сам буде відсторонений від міністерського крісла і це крісло займе Хайясі Сіндзіро. Фракція ж «Кодоха» на цьому хоч і значно ослабне , однак продовжить грати вагому роль у внутрішній японській політиці , адже її прибічники вселяло намагатимуться досягти мети

¹ James B. Crowley Japanese Army Fractionalism in the Early 1930`s 1962 p 309-326

так званої «Реставрації Сьова» тобто , спроби повернути владу імператору , подібно до того як це відбувалось під час «Реставрації Мейдзі» , так вже в у листопаді 1934 року з метою послабити своїх опонентів з «Тосейха» члени «Кодоха» планували серію вбивств високопоставлених офіцерів , однак ці теракти біли розкриті , і це ще більше підірвало авторитет «Кодоха» згодом підполковник Сабуро Айдзава все ж зможе вбити Тецудзана Нагату , що був одним з лідерів «Тосейха» . Про розмір тогочасного впливу «Кодоха» на армію каже той факт, що суд в Токіо проходив під юрисдикцією першої піхотної дивізії командир якої теж був прибічником «Кодоха» і доволі швидко суд перетворився на місце протистояння де фракцію «Тосейха» знову виставляли не у кращому світлі . Для того щоб послабити напругу в столиці першу піхотну дивізію було вислано до Маньчжурії таким чином туди ж переносився і суд , однак керівництво «Кодоха» навпаки угледіло в цьому можливість і скориставшись перебуванням в столиці вірних їм сили почали 26 лютого військовий заколот, силам повстанців вдалось заволодіти міністерством оборони, парламентом , та міністерством внутрішніх справ . О 9 ранку 26 лютого маніфест «Кодоха» що його створили бунтівники був зачитаний імператору , однак той відмовився приймати вимоги бунтівників і наказав подавити повстання . Повстанці також планували серію вбивств на політичних діячів , зокрема на Прем'єр-міністра , міністра фінансів , міністра хранителя печатки , та адмірала Судзукі Кантаро , заколотникам повністю не вдалось втілити свої плани , прем'єр-міністра Окада Кейсуке та Судзукі Кантаро вижили . За три дні повстанцям не вдалось домогтись перемоги і деморалізовані вони склали зброю , заколот завершився . Фракція «Кодоха» остаточно пішла з військово-політичного поля , її ідеї однак все ще залишались популярними в армії , а самих бунтівників повісили . З поразкою «Кодоха» , «Тосейха» перетворилась на єдину провідну фракцію в армії , а відтак і остаточно намітився курс японської експансії на суші – Китай¹ . Однак тепер японська армія зіткнулась з ще більшою конкуренцією , адже

¹ James B. Crowley Japanese Army Fractionalism in the Early 1930`s 1962 p 309-326

ресурси , в Японії були доволі обмеженні , а інша частина військових сил флот також прагнув їх отримати .¹

На флоті була доволі схожа ситуація з фракційною боротьбою всередині , адже так само існувало глобально дві фракції , що конкурували б за владу , однак , якщо в армії , суперечки точились не лише за те як варто розвивати флот , а й за те куди варто направити експансію , то на флоті ситуація була іншою адже мета експансії була визначена , хоча консенсусу з приводу взагалі необхідності війни на флоті не існувало , головною проблемою флоту було суперництво фракцій з приводу морських угод , що обмежували Японський флот , як у водотоннажності кораблів так і у їх чисельності. Лондонський морський договір сильно обмежував Японський флот у водотоннажності , однак він так само обмежував і Американців² , які володіючи значною промисловою перевагою могли набагато швидше вибудувати свій флот . Військово-морське керівництво це прекрасно розуміло , однак внутрішньополітичний чинник у вигляді боротьби з армією за владу не давав їм можливості зменшити свої забаганки у збільшенні флоту. Особливо цікавою ще була і позиція флоту у протистоянні з армією з позицій суто більш професійних . Традиційно флот був більш меритократичним по відношенню до армії в 30-ті роки різниця між армією та флотом в цьому плані суттєво змінилась , однак все ще лишалась величезною. Так наприклад з 12 командувачів Квантунгської Армії лише 3 не мали дворянського походження³ натомість з 4 командувачів Японським флотом у Другій Світовій жоден не мав знатного походження і навіть більше кожен з командувачів на флоті починав з самого низу⁴.

І як результат мілітаризації Японії в 30-х , виграла все ж фракція що виступала за вихід з морських угод , однак на відміну від армії де процес трансформації та мілітаризації відбувався значно швидше , на флоті цей процес був значно повільнішим , велику роль звичайно у цьому зіграло і те

¹ Harries Meirion *Soldiers of the sun : the rise and fall of the Imperial Japanese Army 1868-1945* p 189-193

² Wilson, George Grafton *The American Journal of International Law 1931-04: Vol 25 Iss 2* p 306-308

³ Фукогава Хідекі *Загальний довідник особового складу адміралів армії та флоту*

⁴ Thomas, Evan. *Sea of Thunder: Four Commanders and the Last Great Naval Campaign 2007* 432 P.

що при відборі на флоті велику роль віддавали саме особистим навичкам та вмінням , і наприклад вагоме для офіцерської діяльності походження з визначеної провінції . Відтак наприклад коли в Армії в 30-ті вже повним ходом йшла підготовка до війни , а військові з'їзди намагались захопити владу , аби збільшити фінансування своїх зусиль і отримати всю повноту влади для своїх дій , флот в цей час був значно більш спокійним місцем . Звичайно , що і тут на флоті відбувалась підготовка до війни, однак не можна сказати що для флоту порівняння своїх потужностей та спроможностей з потенційним супротивником є чимось унікальним , навпаки доволі поширена масова практика . Все ж розширення флоту тривало і з 1930 по 1936 рік кабінет міністрів встиг прийняти дві головні програмами розширення флоту першу програму посилення флоту і другу програму посилення флоту ¹. Вагомим аспектом в цих програмах для японського флоту є перша спроба сформувати авіаносці з'єднання з ново побудованих спеціально під цю роль кораблів , «Сорю» і «Хірю» , які хоч і були доволі маленькими не могли зрівнятись з побудованими однолітками в Америці , так наприклад якщо авіаносець «Сорю» міг завантажити і нести від 63-69 літаків ², то авіаносці типу «Йорктаун» несли майже в 1,5 рази більшу кількість літаків , при цьому маючи змогу в критичні часи наростити кількість літаків до 110 ³. І це я ще, не кажу про їх нащадків авіаносці типу «Ессекс» , які могли нести до 100 набагато важчих та потужніших літаків⁴ . Але якщо враховувати , що Друга програма поповнення флоту цілком мала вписуватись в морські угоди то співвідношення не стає таким критичним , звичайно , що пізніше воно ще зіграє свою роль . На заміну ж другій програмі посилення флоту пришла третя програма посилення флоту і саме третя програма є вирішальною в побудові флоту , адже вона буде затверджена , вже після виходу Японії з морських угод , сама ж програма буде значно більшою порівняно з другою і

¹ Evans, David C Kaigun : strategy, tactics, and technology in the Imperial Japanese Navy, 1887-1941 2012 p. 238-299

² Kathrin Milanovich The IJN Carriers Soryu and Hiryu .// Warship 2022 p. 95-125

³ Norman Friedman U.S. Aircraft Carriers: an illustrated design history Annapolis 1983 p. 87

⁴ Norman Friedman U.S. Aircraft Carriers: an illustrated design history Annapolis 1983 p. 154

саме по третій програмі японський флот розпочне будівництва лінкорів типу «Ямато» , та авіаносця «Сьокаку» , також в цю програму велику роль відводилась і побудові авіації для флоту ,адже з усього бюджету що був виділений на побудову нових кораблів 7 % бюджету відводилась побудові авіації ¹. Цікавою новацією на флоті також було і те як свою авіацію розташовувало флотське командування , адже через суперництво з армією, флот теж хотів мати спів ставні авіаційні можливості і через це було прийняте рішення на розташування морської авіації також і на наземних авіабазах , таким чином японцям вдалось досягти не лише потенційної чисельної переваги , а й отримати велику кількість вже підготовлених пілотів , які в будь який момент могли зайняти своє місце у бойовому авіа крилі. Однак ця ж система і погано впливала на армію , адже якщо на флоті чисельність авіації збільшилась перетягуючи велику частину ресурсів , з армії відповідно послаблюючи її . Однак ця політика була продуманим кроком , адже для підготовки до війни , яку було розпочато ,ще до інциденту 26 лютого саме обіцянки зроблені минулим військовим міністром зробили можливим вихід з морських угод , на яких так наполягав флот , і саме затвердження нової військово-морської програми було одночасно і спробою підготуватись до майбутньої ймовірної війни з США і покращити відносини з флотом².

Все ж головною проблемою в розвитку військової сили , була саме проблема в суперництві між родами військ , що призводило іноді до дуже дивних інцидентів . Наприклад коли військовий аташе Німеччини в Японії приїхав на огляд авіаційного заводу він зіткнувся з неймовірно дивною для нього поведінкою. Так його спочатку зустріли військові з флоту що провели велику екскурсію по заводу продемонстрували лінії виробництва новітні моделі винищувачів , закінчивши екскурсію вони попрощались з аташе і згодом той пройшовши до наступних дверей зустрів вже військових з армії ,

¹ Evans, David C Kaigun : strategy, tactics, and technology in the Imperial Japanese Navy, 1887-1941 2012 p. 238-239

² Naoko Sajima , Kyoichi Tachikawa Japanese Sea Power – A Maritime Nation`s Struggle for Identity p 37-51

що так само провели екскурсі. По «своїй» частині заводу . Фактично авіаційний завод , що мав би працювати на потреби всієї військової машини , займався тим , що забезпечував кожну гілку військової машини окремо , і навіть фізично був розділений на дві частини ¹.

¹ Harries Meirion Soldiers of the sun : the rise and fall of the Imperial Japanese Army 1868-1945 p. 189-193

Розділ III Економічна трансформація Японії 1937-1941 роки

3.1 Війна з Китаєм та проблеми з якими зіткнулась японська армія

І от пройшовши довгий шлях підготовки до війни на континенті Японія розпочала вже повномасштабне вторгнення в Китай . Варто розуміти , що Японська імперія до цього активно розширювала свої володіння в Китаї і , якщо захоплення Маньчжурії є найбільш відомим епізодом цього . Значно менші захоплення територій, продовжилось у 1933, 1935, 1936 роках . За ці роки Японія у захоплених прикордонних регіонах підготує базу для створення , ще одного маріонеткового уряду , на додачу до уряду Маньчжоу-го¹. Однак саме в 1937 конфлікт між Японією та Китаєм переросли в справжню повномасштабну війну . Під час навчань що їх проводила японська армія в 1937 році з її лав зник солдат , на розшук цього солдата японське командування направило запит на дозвіл ввійти в Ванпін ,прикордонне місто-гарнізон, і відповідно перейти через річку по мосту Марко Поло . Однак командувач китайським гарнізоном такого дозволу не дав . Японські війська у відповідь , направивши на місто власну артилерію, надіслали ультиматум з вимогою надати можливість військам відвідати місто , ультиматум був дійсний одну годину . Після не виконання ультиматуму японські війська опівночі 8 липня, розпочали активний наступ та артилерійський вогонь . Японці почали активний наступ на Півночі Китаю , швидко взявши Пекін 28 липня та Тяньцзинь 29 липня ². Після цього японські війська впершись в Хуанхе , були зупинені і через брак сил були вимушені очікувати підкріплення . Однак військові дії на цьому не закінчились головний театр бойових дії змістився на південь, де в цей час Китайське командування планувало свою головну операцію . Китайці розуміли , що їм не вдасться швидко відбити північ , адже Китай там не лише не володів значною перевагою , а й був значно менш оснащеним . Проблема з оснащенням мала

¹ Sechin Jagchid The Last Mongol prince : the life and times of Demchugdongrob, 1902-1966 1999 p. 57-169

² Lu David John From The Marco Polo Bridge To Pearl Harbor: A Study Of Japan's Entry Into World War II. P 16-17

два корені . Перша на той момент Китай хоч і номінально вже був єдиним після , Північного походу Чана Кайши , політично він був дуже сильно роздробленим і Чан не мав змоги його централізувати , на Півночі ж традиційно знаходились його політичні супротивники , а відтак Чан не мав , а ні наміру , а ні бажання їх оснащувати новітньою зброєю , тож не рідко китайські війська на півночі не мали навіть гарної вогнепальної зброї не кажучи вже про гармати та техніку . І друга велику роль у слабкому оснащенні звичайно також грала і промислова слабкість китайської держави і, якщо Японії вдалось частково і більш успішно подолати економічний розрив між нею та Заходом , то ситуація в Китаї не була такою позитивною . Тож керуючись цим військове командування НРА прийняло єдине правильне рішення , захищати прилежну полосу від десанту Японських військ , найважливішим пунктом оборони в цій стратегії мав стати Шанхай . Шанхай був найважливішим промисловим і торгівельним центром в Китаї , саме місто було дуже вигідно стратегічно розташовано і його захоплення , створювало пряму небезпеку тодішній столиці Китаю - Нанкіну . В Шанхаї однак на той момент вже дислокувались невеликі японські сили . Японія після недовгого інциденту в Шанхаї , що стався в 1932 році мала право тримати тут невеликий воїнський контингент ¹. Цей контингент з початком бойових дій на півночі почав зростати , однак Китайський уряд розуміючи небезпеку , що чинить наступ з Шанхаю ввів свої війська в місто . 13 Серпня японські війська розпочали перестрілку з місцевими частинами китайських сил по охороні порядку, а на наступний день розпочався бій вже з частинами НРА , що ввійшли в місто . Китайські війська в центральному Китаї були значно краще оснащенні та були набагато більш тренуваними , адже отримували підготовку від німецьких спеціалістів . Навіть так їх технічне оснащення та професійна виучка значно поступалась японським частинам , тож китайським військам не вдалось швидко прорвати ряди японців і китайці вже 18 серпня були вимушені зупинити наступ . До китайських військ в

¹ Jordan Donald A China`s trial by fire : the shanghai war of 1932 2001 314 p.

Шанхаї в якості підкріплення прибула дивізія оснащена танками , її вдалось ненадовго відновити наступ і відтіснити японські сили до порту , однак через брак навчання, ведення комбінованого бою піхоти з танками цей прорив також дуже швидко застопорився . Вже 22 серпня до японців прибуло підкріплення, три японські дивізії десантувалися північніше та південніше Шанхаю , це дуже сильно розтягнуло фронт і китайська армія , що і так не мала суттєвої переваги втратила її остаточно. Фронт поступово став відтіснятись вглиб , однак Китайські війська все ще продовжували утримувати Шанхай , цьому значно сприяла міська забудова . До японців ж активно прибували підкріплення і дуже швидко сформована з новоприбулих японських дивізій - Шанхайська експедиційна армія стала нараховувати більше ніж 100 тисяч . Китайська армія була вимушена вийти з Шанхаю протримавшись до жовтня , а згодом з падінням Сучьюу , Шанхайська агломерація була повністю захоплена японцями вже 5 листопада¹. Позиції ж позаду були погано укріпленні , а сама китайська армія втратила свої найкращі частини в Шанхаї , натомість політична влада Чана Кайши все слабшала , а він втративши лояльну та боєздатну армію, втратив свою унікальну можливість керувати об'єднаною китайською армією . Японська армія закріпившись в Шанхаї розпочала активний наступ і вже за місяць змогла взяти Нанкін . Падіння Нанкіну призвело до однієї з найбільш трагічних сторінок в китайській історії, до початку японськими військами масової різні . В результаті Нанкінської різні , що тривала 5 діб було вбито більше ніж 200 тисяч людей ², на сьогодні і досі не існує єдиної оцінки кількості вбитих в цей період . Новий рік для Японської держави розпочався з захоплення Шаньдунського півострова і тепер Японці, прагнули об'єднати два своїх угруповання в єдиний фронт . Японці розпочали наступ з півночі на Сюйчжоу який пав вже в грудні , також активно просуваючись і на півдні . Ситуація для китайської армії складалась дуже погано , японська армія

¹ Lu David John From The Marco Polo Bridge To Pearl Harbor: A Study Of Japan's Entry Into World War II. P 21

² Philip R. Piccigallo, The Japanese on Trial : Allied War Crimes Operations in the East, 1945–1951 1979 p 33

наближалась і скоро мала оточити велику частину військ НРА . Однак все ж за пів року з початку війни в китайському військовому-керівництві сталися суттєві зміни . Політичні розбіжності , які довгі десятиліття розривали Китайську державу зійшли на нівель , звичайно , що в цьому велику роль зіграла саме екзистенційна криза з боку японців . Китайці і самі приклали не мало зусиль аби об'єднати свої армії . Мабуть найбільшим результатом цього стала битва при Тайречжюані ¹. Битва доволі важлива для обох сторін . З китайської сторони важливу роль відгравав Лі Ценьжуей , ще більш цікаво стає , коли впливає той факт , що лише два роки до цього Лі готував заколот проти Чана Кайші , на антияпонських засадах. Однак ця битва важлива для китайців ще й тому що була доволі успішною . Після місячної оборони міста військам НРА вдалось відтіснити японців , і навіть провести власний контр наступ ². Тактично ця битва була виграною все ж стратегічно в цей же час війська НРА програвали , адже на інших фронтах продовжувався їх відступ . НРА тримала північні рубежі, з півдня її все активніше і активніше починали затискати у котел , і саме тому вже у травні японським військам вдалось взяти Суйчжьюу, а через два тижні і Кайфин . Таким чином їм вдалось з'єднати два угруповання, Північне , що рухалось з району Шаньдунь-Шансі і Південне що рухалось з Нанкіна . Хоча все ж і китайські війська на цей раз вже не зазнали такої суцільної поразки , адже прекрасно розуміючи , можливість оточення своїх частин ,китайським військам на цей раз вдалось відступити понісши не великі втрати . Наступ японців наближався до Ченьчжоу , який міг би послугувати плацдармом для підготовки наступу на Ухань та Сіань . Ці давні китайські міста були дуже важливими для Китаю , Ухань становив важливе економічне та політичне значення , адже саме Ухань став новою столицею республіки після падіння Нанкіна , то Сіань як одне з найдавніших китайських міст та неодноразова столиця давнього Китаю мав

¹ Stephen R. Mackinnon Wuhan, 1938: War, Refugees, and the Making of Modern China 2008 p.22-26

² Dorn, Frank (1974). The Sino-Japanese War, 1937-41: From Marco Polo Bridge to Pearl Harbor. Macmillan. p. 158.

культурне значення і їх падіння сильно відобразилось на всьому Китаї . Тож командування НРА прийняло рішення зупини японців підірвавши дамбу на Хуанхе 9 червня. Підрив дамби викликав затоплення великої території , однак не зміг суттєво завадити японським військам , адже ті змогли відступити з затопленої території , сам наступ звичайно був зупинений , однак передислокувавши свої головні сили японцям все ж вдалось взяти Ченьчжоу. А захист Уханя взагалі не вдавсь , адже японці вже підготували план захоплення міста. Розпочалась битва за Ухань¹ .

Насправді мабуть варто сказати , що японці доволі довго готувались до цієї битви і підтягували сюди не лише свої збройні сили , а задовго до початку самої битви у липні, ще в лютому розпочали авіаційні нальоти на місто .Повномасштабну сухопутну битву японські війська розпочали значно пізніше . Так 15 липня японці десантувалися в Анькіні , японські війська заволоділи важливою авіаційною базою , що давала змогу покращити підтримку військ на передовій . Неочікувано для китайців японці продовжили і десантувалися вже 26 липня біля Чжужяня швидко взявши його. У самому Чжужяні японці , подібно до нанкінської різанини також вбили чималу кількість цивільних. Японці продовжували просуватись на захід і вже в серпні зайняли Руйчан, однак їх просування сповільнювалось і саме тут китайцям вдалось затримати японське просування , відтягнувши його майже на півтора місяці . Однак все ж японцям вдалось прорватись і вони розширювали свій плацдарм , наступаючи вздовж Янцзи на північ, і на південь до Наньчана цим самим відтягуючи сили від Уханя . Японці також продовжували наступати на Ухань атакуючи регіон Ванджілінь, що знаходився південніше Уханя , однак тут китайцям вдалось оточити невеликі сили японців , і провести невдалий контрнаступ результатом якого стало падіння Тяньзяня.

Паралельно з битвою за Ухань , японці на початку жовтня , в вирішальний момент битви, розпочали ще одну десантну операцію

¹ Stephen R. Mackinnon Wuhan, 1938: War, Refugees, and the Making of Modern China 2008 p.22-26

направлену на взяття Кантону - сучасного Гуаньчжоу . Кантон був важливим портовим містом і також, окрім цього знаходився близько до Британського Гонконгу , що надавало йому важливе значення і стратегічну цінність . Падіння Кантону призвело б до остаточної втрати китайцями сполучення зі світом по морю . Тож для Японії взяття Кантону було пріоритетною задачею , що в перспективі значно б послабило китайські війська на фронті . Силами двох дивізій японське командування планувало взяти місто. Вже 12 жовтня ці дивізії вдало десантувалися на узбережжі , де китайські війська майже не чинили спротиву і згодом відійшли, японці ж використовуючи можливість активно почали наступати на північ від Кантону і дуже швидко оволоділи суттєвим плацдармом .

В жовтні японцям також вдалось пробитись з півночі і підійти до Уханя з трьох сторін , після падіння Вучана і Ханкоу , районів Уханя , що знаходились східніше , китайське командування вирішило полишити місто . Японцям вдалось виграти битву за Ухань , хоча наступ і був довготривалим , битва з Ухань все ж однозначно була виграна японцями , які понесли значно менші втрати, натомість Китай продовжував втрачати і втрачати свої регіони. Втративши Ухань Китай фактично втратив майже всю промислову потугу і тепер цілком покладався на західне озброєння , однак як не дивно перемога в битві за Ухань не призвела до перемоги Японії , а навпаки війна , яка за твердженнями деяких японських генералів мала закінчитись за 4 місяці , або навіть швидше тривала вже 1,5 роки і її схоже не було кінця краю. Японські ж війська в Китаї почали відчувати доволі серйозні проблеми з нестачею людей , боєприпасів ,та техніки . Японія , що до цього встигла стрімко просунутись на територія величезних як за своїм розміром так і за кількістю населення , що на них проживала , почала отримувати неймовірний тиск середини Китаю, де розповсюджувався партизанський спротив . Китайська армія , програючи битви менше не ставала , а навпаки її лави з початку війни вирости вдвічі , звичайно , що сам Китай мав величезні проблеми з оснащенням цієї армії і не міг її оснастити добре . Однак і Японія

розтягнувши свій фронт по всій великій китайській рівнині отримавши великі, не підконтрольні, бунтівні території , і не маючи чисельної переваги не могла проводити повноцінний наступ , тож Японське командування було вимушено перейти до стратегії гри на виснаження . Однак все ж не дивлячись на вдалий наступ Японської армії , вже в кінці 1938 року стало зрозуміло , що головної першочергової мети , що перед собою ставив японський генштаб домогтись не вдалось . Китайські війська в цілому не дивлячись на великі втрати , змогли організовано відійти з усіх небезпечних ділянок , японцям не вдалось оточити та розгромити головні китайські сили .¹

Під кінець 1938 року очевидним для японського генштабу стала неспроможність японської армії в подальшому продовжувати наступ по широкому фронту на китайські війська . На додачу до цього в самому окупованому Китаї дуже швидко зростав національний спротив і партизанський рух ставав все більшим і більшим , натомість через суттєвий брак людських ресурсів сама Японія не могла задіяти , значних сил для придушення цих самих заворушень . Тож японський генеральний штаб вирішив , виграти війну на виснаження проти Китаю , перейшовши від великих стратегічних операцій по широкому фронту до малих тактичних протидій не рідко контратак , що мали б відповідати на дії китайських військ однак суттєво не розширювати фронт . Велику роль у цьому також зіграло і те , що Японія почала втрачати ініціативу в військових діях і її наступальні операції впираючись у підготовленні рубежі не рідко зазнавали не вдачі , зокрема так сталось і під час Першої Чаньшанської Операції² . Мабуть найбільшим показником переходу війни в позиційне і погане становище для японської армії стало, те що операції починають отримувати числа у своїх назвах .

Вагомим завданням у боротьбі на виснаження з Китаєм ставало і те , що Західні держави зокрема і СРСР активно допомагали військовій зброєю та

¹ Stephen R. Mackinnon Wuhan, 1938: War, Refugees, and the Making of Modern China 2008 p.31-43

² Frank Dorn The Sino-Japanese War 1937-1941 from Marco Polo Bridge to Pearl Harbor 1974 p. 269-284

амуніцією Китаю. Так загалом існувало три головних центри поставок спорядження до Китаю, найбільш зручним для поставок був Французький Індокитай, другим за надходженнями стала Бірманська дорога і третім найменшим, однак завжди відкритим був Сінцянський тракт. Тож вже в 1940 році Японія почала окупацію Індокитаю з метою одночасно заволодіти його ресурсною базою важливою для її автомобільної та авіаційної індустрії. Другою не менш важливою задачею, що перед собою ставило японське керівництво було перекриття поставок через Індокитай. Після окупації Індокитаю фактично єдиною дорогою¹, що надавала б достатню кількість зброї залишалась Бірманська дорога. Китай в свою чергу розуміючи обмеженість надходження зброї вирішив не розпорошувати її на всю армію, а зосередити у найбільш боєздатних частинах армії².

Війна з Китаєм, до якої вже доволі довгий час готувались японські військові, і яка розпочалась в 1937 призвела не до підйому економіки, а навпаки у деяких секторах економіки суттєво важливих для військового виробництва, та логістики, сталась рецесія, хоча і з плином часу її все одно вдалось подолати. Так наприклад стратегічно важливий ресурс залізна руда про який я розповідав в першому розділі, став не просто необхідним, а навіть дефіцитним. Якщо у 1936 році велика частка імпорту заліза надходила саме з Китайського ринку, то вже у 1937 ця частка різко впала з 33% від загального імпорту до менш ніж 20% і в 1938 до 5%. Однак, в 1937 падіння до 20% можна радше описати тим, що війна розпочалась в середині року і фактично китайський експорт заліза був призупинений лише влітку, то погляд саме на 1938 рік дає повну картину катастрофічної залежності Японії від залізної руди, відтак і на можливості в необхідному об'ємі виробляти сталь. Звичайно, що таке різке падіння кількості залізної руди на внутрішньому ринку призвело до, ще більшого прискорення освоєння підконтрольних Японії залізних рудників, та спробам переорієнтувати свою

¹ John E. Dreifort Japan`s advance into Indochina, 1940: The French Response p. 279-295

² Webster, Donovan : The Burma Road: The Epic Story of the China-Burma-India Theater in World War II. 2003 370 p.

торгівлю . Вже в 1939 році об'єми закупівель залізної руди у 1,5 рази перевищили об'єми довоєнні , у цьому велику роль зіграло два фактори перший , Британська Малайя змогла наростити об'єми торгівлі залізом і другий окуповані території Китаю почали поступово відновлювати виробництво заліза ¹. Цікаво також , що нестача заліза на внутрішньому ринку призвела до різкого зростання його виробництва в Маньчжурії , так з 1937 по 1941 рік Маньчжурії наростила виробництво заліза у 2 рази остаточно закріпивши свою позицію залізного центру в Японській Імперії. Приблизно так само зросло в Маньчжурії і виробництво коксу для сталі , що з 1937 по 1941 рік зросло у 2 рази . Однак саме виробництво сталі в Маньчжурії, не дивлячись на стрімке зростання видобутку заліза та коксу , навпаки не розвивалось і зростання у цій галузі майже не має, і це дуже добре корелюється з тим, як це саме зростання відбувалось у Японії , де за 4 роки війни виробництво сталевих злитків зросло на мільйон тонн . Однак при цьому суттєво погіршилось виробництво прокатної сталі , виробництво якої навпаки впало на півмільйона тонн . Вагому роль у цьому зіграло зміщення пріоритетів, адже ми можемо спостерігати суттєве зменшення потреб прокатної сталі в будівництві , і одночасне зростання потреб в армії та флоті . Так , якщо в 1937 році потреби армії в виробі сталеливарної промисловості склали лише 18 відсотків, а на долю будівництва припадало 44 відсотки. Вже в 1941 році ситуація кардинально змінилась і на долю будівництва припадало 24 % , для потреб армії йшло маже половина всього виробництва сталі².

Вагомим для японської держави також стала і проблема мобілізації ресурсів , ще до прийняття акту про загальні мобілізацію в 1938 році Японія почала активно нарощувати свої військові сили . Війна в Китаї потребувала від неї формування нової великої доволі потужної армії . Відтак вже в 1937 році до армії додатково було мобілізовано 600 тисяч чоловіків , а вже в

¹ Institute of Developing Economies Japan External Trade Organization Passing on «The Japanese Experience» : Technology Transfer, Transformation, and Development

URL : https://d-arch.ide.go.jp/je_archive/english/society/another_win/je_unu33_p003_h01.html (дата звернення : 30.07.2025)

² USSBS Coals and metals in Japan's war economy 1947 p. 71

наступному році чисельність армії в Китаї зросла до 1,37 мільйона людей . Такі великі мобілізаційні плани потребували від Японії колосального переміщення людських ресурсів , на заміну мобілізованим і витягнутим з економіки людям мали дуже швидко прийти нові робітники . Саме тому з прийняття «Акту про загальну державну мобілізацію» , в Японії починається процес трудової мобілізації на додачу до цього . Вагомим був і аспект того , що японська держава сильно потребувала збільшення виробництва зброї та боєприпасів , що могло б покрити зростаючу потребу армії в цих самих товарах . Так наприклад лише з 1937 по 1941 рік чисельність чоловіки зайнятих на роботі на військових фабриках зростає з 2,1 мільйони до 3,6 мільйонів . Однак навіть така суттєва мобілізація людського ресурсу не дасть Японії задовольнити потреби армії в повній мірі , її ж конгломерати зіткнувшись з величезною нестачею робочої сили будуть вимушені піднімати зарплатню своїм робітникам . Лише з 1937 по 1941 рік зарплатня зростає в 1,5 рази в середньому , а на окремих підприємствах зокрема на «Мітсубісі Хеві Індастріс» зарплатня, так і взагалі зростає у 2,5 рази . Зростання лише в виготовленні зброї для армії за 4 роки сягне колосальних 250% . Так , якщо у 1937 році у цій галуззі будуть працювати лише 88 тисяч чоловік то вже у 1941 році ця цифра становитиме 227 тисяч ¹ .

Затягування війни в самій Японії призвело до різкої зміни в економіці . І мабуть найбільші зміни відбулись саме в військовому виробництві , адже війна з Китаєм забирала всі наявні ресурси , що були в Японії на той момент . До війни військово промисловий сектор в економіці хоч і складав суттєву роль , однак не був домінуючою галуззю тепер на його прискорення кидались усі ресурси . А виклик з якими стикалась японська держава вимагали від неї мобілізації усіх людей на підприємства чи до армії приводячи до зниження безробіття до неймовірних чисел .

1 Benjamin Uchiyama The Munitions Worker as Trickster in Wartime Japan 2017 p. 655-674

3.2 Формування нової структури економіки

Мабуть найвизначніші зміни в економіці сталися саме у 1937 році . Так вже в березні 1938 року уряд прийняв «Закон про загальну мобілізацію нації». Закон був цілковито направлений на зміну економіки і остаточну перебудову її на військові рейки саме для цього в законі передбачалось чимало пунктів . Так зокрема в статтях 1 , 4 , 6, 7 та 20 регулювались головні аспекти взаємодії робітників та роботодавців ¹. Сама ж держава керуючись цими статтями могла виконувати так звані «трудові мобілізації». Закон суттєво обмежував права робітників повністю забороняючи будь які бунтівні акти , регуляція заробітної плати та умов праці відтепер теж покладалась на роботодавця . Зокрема таке законодавство дозволяло державі, частково перекрити нестачу робочої сили та посилити мобілізацію в армію, в якій так само не вистачало людей . Вже за наступні 4 роки кількість задіяної робочої сили в промисловості збільшиться у 1,5 рази , при цьому однак суттєво впала продуктивність робітників за 4 роки з 1936 року по 1940. Продуктивність в не військових галузях буде становити фактично 80% від довоєнної , ці суттєві зміни на пряму пов'язанні з погіршенням умов життя в самій Японії . Цікавим також є і той факт , що суттєві зміни в виробництві які сталися в цей час на користь саме важкої промисловості , яка «поглинала» виробництво громадянської промисловості , теж поступово уповільнюється і якщо в 1937-1939 ми бачимо суттєво зростання виробництва у визначених галузях то за наступний рік з 1939 - 1940 це виробництво вступає в рецесію і навпаки падає² .Варто відмітити не лише зростання задіяної в промисловості частки населення , а й суттєве зростання кількості підприємців , яке відбувається в цей період . Японська держава активно намагається посилити своє виробництво і прискорити процеси пов'язанні з його нарощуванням , і для цього за допомогою новоприйнятого акту про загальну мобілізацію , видає не лише необмежені кредити , а й напряду активно субсидіює і навіть сприяє

¹ Jerome B. Cohen The Japanese War Economy: 1940-1945 1946 p. 361-370

² A. J. Grajdanzev Japan's Industrial Output Slackens 1941 p. 69-71

зростанню військових підприємств . Так , якщо контроль над великими дзайбацу в японського уряду є доволі обмеженим і радше є номінальним через економічну потужність самих промислових конгломератів, та небажання уряду їх усувати, то над значно меншими промисловими компаніями Японська держава активно бере опіку . Варто однак розуміти , що під цим не треба розглядати процес поглинання цих підприємств державою , а радше розширення списків підприємств , що отримують субсидії та військові замовлення . Це і призвело до зростання кількості підприємств з 90 тисяч у 1936 до 137 тисяч у 1939 році¹ . Вагомим аспектом змін також стала і ще більша спроба централізувати економіку в самій Японії , як ми бачили раніше на Тайвані , в Кореї та Маньчжурії стрімко зростали промислові галузі , пов'язанні з видобутком , і ті які не потребували висококваліфікованої робочої сили . В Японії ж навпаки в цей час відбуваються суттєві трансформації в економіці і сільське населення та галузі пов'язанні з видобутком починають слабшати натомість , доля населення , що припадає на промисловість активно зростає . Так за наступні 4 роки найбільшою за темпами зростання галуззю промисловості стане виробництво устаткування , куди в цей момент також входять вагомі для військової діяльності галузі : будівництва двигунів і пов'язані з нею галузі авто , авіа та судно будівництва . Японія активно продовжує трансформувати своє внутрішнє виробництво так про це нам каже лише один той факт , що кількість задіяної кількості людей в виробництві устаткування зросла більше ніж у двічі , а сукупна цінність виробництва зросла ще більше . Однак керуючись політикою автаркії у внутрішньому виробництві, Японія також активно намагалась збільшити виробництво алюмінію необхідного для виробництва авіації . З 1932 по 1937 цей показник зріс , з фактичної відсутності галузі , до виробництва 25 тисяч тонн , і вже за наступні 4 роки цей показник зросте ще у 4 рази² . Вагому роль у змінах в економіці відіграла

¹ A. J. Grajdanzev Japan's Industrial Output Slackens 1941 p. 69-71

² Tetsuji Okazaki The supplier network and aircraft production in wartime Japan 2011 p. 973-988

також і остаточно закріплена система картелів , що централізувала в руках великих корпорації більш малі , однак ця система хоч і призвела до централізації , все ж вона мала чималі вади та «національні особливості» . В Японії на той момент існувала система за якої декілька компаній при участі в тендері на виробництво, навіть програвши все одно , отримували замовлення від компанії , що як раз тендер на виробництво виграла . Ця система зіграла ключову роль у тому , що не рідко виробництвом одної моделі винищувача могли займатись безліч компанії , адже велику частину деталей , що їх виготовляла ця сама «допоміжня» компанія також передавала на виробництво більш малим компаніям. Такий процес звичайно більш рівномірно розподіляв грошові надходження з бюджету та допомагав розповсюдженню інновацій , однак існування такої системи суттєво уповільнювало розширення виробництва та його активне нарощування і з 41 по 42 рік в США виробництво літаків потроїться сягнувши 48 тисяч на рік цифри , яку Японія так і не зможе досягти . І якщо в Японії ми бачимо нарощування виробництва літаків наприклад роками , то виробництво літаків в Америці стартуючи з майже цілковитого нуля зростатиме значно швидше ¹.

Затвердження вже в 1940 році урядом Фумімаро Коноє «Нової економічної структури» призвело до посилення планових тенденцій в економіці , вже в 1941 році буде затверджена нова система картельних об'єднань яка дозволить уряду остаточно перейти до планування своїх економічних дій . В цей час дві головні сили в японській державі – військові та промислові конгломерати дзайбацу вступають в доволі суттєве протистояння . Адже військові , навіть не дивлячись на суттєво зростання військового бюджету з початку війни військовий бюджет зріс до 60% від усіх бюджетних видатків і його частка продовжувала зростати з кожним роком при цьому зростав і сам бюджет. ² Не дивлячись на це японські війська

¹ Office of Statistical Control, Headquarters, Army Air Forces. Army Air Forces Statistical Digest, World War II p. 127

² Yuichiro Sakamoto War Finance (Japan) 2014

URL: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war-finance-japan/> (дата звернення 09.09.2025)

зіткнулись з сильним дефіцитом озброєння . Причини насправді було дві великі ціни на озброєння не могли покритись за рахунок військового бюджету і їх виконання різними компаніями . Найяскравіший приклад корупційного розкрадання бюджету є побудова двох лінкорів «Ямато» та «Мусасі» , перший побудований на військово-морській верфі в Куре був побудований дешевше , а ніж «Мусасі» побудований на верфях «Мітцубісі» , а враховуючи їх і так не малу вартість масштаби корупції в цих справах вражають¹. Тож прагнучи послабити контроль дзайбацу над цінами на військові товари японські військові отримали всю повноту влади керуючи тепер не таємно а вже цілком через відданого військовій справі прем'єр міністра . Однак все ж дзайбацу вдалось просунути свою точку зору і план зниження вартості військових товарів не був втілений в реальність . Однак все ж вигоду від своїх політичних махінацій військові отримали так вже в 1940 році уряд розпустив партії і створив на заміну їм єдину «асоціацію допомоги трону» , таким чином знищивши залишки демократичних інституцій , що існували в Японії в 20-х . Нова організація на заміну політичним партіям втрачала політичну волю і слугувала скоріше адміністративним цілям . З утвердженням нової політичної структури остаточно трансформувалась і структура економічна , адже Японія фактично останні 4 роки без обмежено набирала кредити , на які і фінансувала бюджетні витрати , звичайно , що японський уряд намагався вирішити це питання затвердивши посилення податкового навантаження , та посиливши промисловий збір , однак до кінця війни японський бюджет буде відчувати величезний дефіцит так вже у 1940 році витрати з бюджету вдвічі переважали надходження до нього².

В формуванні нової економічної структури також варто зазначити і встановлення в 1938 році прямого контролю за цінами , що надавало додаткову можливість у переміщенні економічних ресурсів у військову

¹ Janusz Skulski The Battleship Yamato (Anatomy of The Ship) 1998 196 P.

² Patrick Hugh T. Japanese Government Macro Policy: Failure in the 1920's Success (of a Sort) in the 1930's 1960 p. 43

галузь . Взагалі доволі вагомим в цьому переміщенні, є саме фінансовий аспект який як я описав вище був презентований в багатьох видах і ще одну важливу роль у фінансуванні військової машини Японії, було введення контролю над приватними банками . Фактично японський уряд отримав можливість фінансувати війну не лише за рахунок кредитів з власного банку велику роль у фінансуванні також відігравали і приватні банки особливо варто зазначити конгломерат Ясуда , який всю війну відігравав важливу роль у фінансуванні військових зусиль Японії .

Також в контексті нової японської економічної структури варто згадати зусилля з покращення освіти і кваліфікації своїх робітників . Як я зазначав раніше Японія активно перетягувала свою робочою силу з інших промислових і не тільки промислових галузей . Відповідно до цього на внутрішньому ринку дуже швидко виріс дефіцит висококваліфікованої робочої сили , та навіть просто освіченої робочої сили. Тож вже в 1939 році в Японії приймають закон про обов'язкову підготовку професійних кадрів на підприємствах де чисельність робітників переважає за 200 , тобто приблизно на 25% всіх підприємств. А в таких галузях як машино будівництво та металургія освіта мала бути обов'язковою починаючи вже з 50 робітників¹ .

¹ Patrick Hugh T. Japanese Government Macro Policy: Failure in the 1920's Success (of a Sort) in the 1930's 1960 67 P

3.3 Зміни динаміки військового виробництва

Мабуть в військовий час не має більш швидкозростаючої галузі , аніж військове виробництво так само було і в Японії . Визначною відмінністю зростання військового виробництва в Японії є те , що воно не рідко не було централізованим , і якщо наприклад держави союзників виробляли свою зброю радше методом «конвеєрним»¹ , себто збирання і виробництво техніки запчастин до неї відбувалось на одному заводі то в Японії виробництво було значно більш диверсифікованим і не рідко покладалось на плечі не однієї компанії , а багатьох при цьому виробництво одного літака могло покладатись на одну компанію , а та робила замовлення великої кількості деталей у більш менших компанії . Найбільш суттєвим для японської військової промисловості в ті роки є дві головні військові галузі ; перша це авіабудування , не зважаючи на те що галузь доволі нова , однак новатори на флоті і в армії швидко змогли розгледіти в авіації майбутнє , хоча тут варто сказати , що авіація на флоті мала на початку значно більше прибічників , і друга галузь кораблебудування , ці дві галузі настільки важливі в контексті війни , адже на фінансування саме цих двох галузей всі попередні а згодом і вже військові роки буде йти близько 75% військового бюджету² .

Авіа будівельна галузь в Японії є найбільш швидко зростаючою і саме на неї, головним чином припадає таке різке зростання в розподіленні сили на машино будівництво . При чому вага авіа будівництва у загальній частці від машино будівельної галузі буде лише зростати так якщо у 1932 році авіаційна галузь в вартості всієї машинобудівельної галузі становила лише 3% то вже згодом у 1941 ця частка зросте до 8,8 відсотків , при цьому вартість виробництва самої авіаційної галузі зросте у 18 разів . Зростання також буде і найбільш відчутним якщо ми дізнаємось , що кількість літаків , що їх випускала Японія зросло з 306 літаків на рік у 1936 році до 5077 літаків

¹ Herman, Arthur. Freedom's Forge: How American Business Produced Victory in World War II 2012 413 P.

² Yuichiro Sakamoto War Finance (Japan) 2014

URL: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war-finance-japan/> (дата звернення 09.09.2025)

у 1941 році¹. Відчутне зростання відбулось і у сфері моторів до цих літаків, адже потужність моторів так само зростає вдвічі. Раніше я згадував проблему перекладання частини виробництва на інші компанії, і мабуть виробництво як ніде більше окрім як в авіації не демонструє цього найкраще, адже виробництво літаків корпорацією «Мітцубісі», що виробляла в середньому до 10% від всіх вироблених літаків залежало від компонентів з інших компанії та фірм на 32%.

До військового виробництва також доучилась і ще одна нова галузь розвитку якої, однак в Японії не мав такого шаленого успіху, як розвиток авіа будівництва це будівництво танків. Зазвичай про цю галузь мало згадують, через присутню цій галузі Європо центричність в розгляді, як її основних виробників так і її найкращих представників, однак в контексті японської війни в Китаї, де не рідко відчувалась відсутність не тільки протитанкового озброєння, а й в цілому озброєння. Навіть невеличка чисельність танків в рядах японської армії становила суттєву загрозу для китайських військ. Звичайно, що японці чудово розуміли, що будівництво танків не може бути настільки пріоритетною галуззю промисловості, як та ж авіація, а враховуючи військові плани, що їх будувала Японія з захоплення Південної Азії та Китаю, ця галузь так і взагалі мала суто допоміжний характер. Однак все ж порівняно з будь яким військовим контингентом, що міг розміщуватися тоді в Азії, саме Японський мав переваги в кількості танків та озброєнні. З початком війни в Китаї виробництво танків доволі суттєво зросло, і з 1936 коли танків Японія виробляла 300 одиниць воно дійшло до 1024 одиниць в 1941², хоча більше такого суттєвого зростання не буде, адже все ж головні сили уряд направив на інші промислові галузі.

Доволі цікавим також є і те як розвивалась військове виробництво, піхотного оснащення в Японії, адже, якщо розвиток авіації був доволі стрімким і інноваційним, то розвиток піхотного оснащення не був настільки

¹ Tetsuji Okazaki The supplier network and aircraft production in wartime Japan 2011 p. 973-994

² С. Федосєєв. Бронетехніка Японії 1939 — 1945 с. 1-3

інноваційним . Так зокрема велику роль у Японській армії весь час до кінця війни в 1945 році будуть відігравати гвинтівки , головним чином Арісака тип 38 та Арісака тип 99. які будуть виробленні у кількості 3¹ і 3,5 мільйони відповідно². Однак суттєвої різниці між Тип 38 та Тип 99 не буде хіба , що Арісака тип 99 буде трохи легшою , однак , що її скорострільність , що її невеличкий магазин залишатимуться такими самим . При цьому в Японії не відбудеться стрімкого , або хоча б часткового переходу на оснащення армії пістолетами-кулеметами , які відбувається в цей час у всіх передових армій . Така новація не буде зустрита в армії дуже добре і за весь час Японія виробить лише 7,5 тисяч пістолетів кулеметів тип 100³ .

Вагомою для Армії лишалась також і галузь виробництва артилерії в , якій в цей час не спостерігалось значних змін подібно до більш нових галузей , що відкривались в Японії . Так наприклад в Японії радше відбувалась модернізація більш старих версії артилерійського озброєння , а ніж впровадження нового . Звичайно відбувалось і друге однак цей процес був значно меншим , аніж у армій , з якими Японія збиралась воювати . Так зокрема це найкраще видно у впровадженні польових гармат , гаубиць та протитанкової артилерії де процес виробництва нової артилерії був значно затягнутий . Зокрема серед польової артилерії до самого кінця війни домінували артилерійські гармати тип 38 , старі артилерійські гармати , що вироблялись ще з часів Російсько-японської війни , їм мала стати на заміну новітні 75-мм гармати Тип 90 , яких однак всього було вироблено 1000 одиниць⁴ , натомість Тип 38 були виробленні у кількості 2 тисяч одиниць⁵ , варто зазначити , що Тип 38 пройшли в масі своїй модернізацію у 20-ті , однак вже на момент початку війни в Китаї були значно застарілими гарматами і не відповідали сучасним вимогам до артилерії .

¹ Я. Хогг. Огнестрельное оружие: справочник. М., 2004 с.260

² Walter, John Rifles of the World 2006. p. 33.

³ Miller, David Fighting Men of World War II: Uniforms, Equipment and Weapons. 2007. p. 279.

⁴ MacLean, Donald B. Japanese Artillery: Weapons and Tactics 1973 109 P.

⁵ Meyer, The Rise and Fall of Imperial Japan. page 97

Трохи кращою ситуація була у гаубицях , де японцям все ж вдалось частково модернізувати , і на заміну більш старим 150-мм гаубицям Тип 4 ¹, прийшлий більш нові 150-мм артилерійські гаубиці Тип 90 . Так якщо в польових гарматах не вдалась через брак виробництва то гармат Тип 90 японцям вдалось виробити більш ніж 500 одиниць ². Особливо вдалим також була модернізація артилерійських гаубиць , меншого калібру , так артилерійські гаубиці 70-мм Тип 92 були однією з найбільш масових артилерійських гармат , вироблених в Японії , їх кількість сягнула 2876 одиниць вироблених за весь час війни ³.

Найбільшої масовості артилерійських гармат японцям вдалось досягти у протитанкової артилерії , однак , тут в Японії виникла інша проблема , якщо в протипіхотній артилерії навіть суттєва застарілість гармат не сильно відображалась на ефективності бойового вогню то в протитанкових гарматах існувала суттєва проблема через активний розвиток бронювання протитанкові гармати мали встигати за цим розвитком , чого в Японії не відбувалось адже глобально в Японії існувало два головних типи гармат . Перша 37-мм тип 94 протитанкова гармата прийнята на озброєння в 1934 році ⁴, однак дуже швидко застаріла , адже мала бойову здатність пробивати лише легкі танки і новітні середні танки , США вона взагалі не пробивала і ще більш стара 57-мм гармата Тип 97 , яка не була спроможна пробивати навіть не надто нові БТ-7 та Т-26⁵ , якими була оснащена червона Армія. Після битва на Халкін-Голі , японцям необхідно було суттєво змінити своє протитанкове озброєння підтягнувши його під світовий рівень для цього , однак японці зробили не багато і з битви з легкими танками винесли лише необхідність модернізації своїх протитанкових гармат . Так розпочалась розробка 47-мм протитанкової гармати Тип 1 ⁶, яка мала замінити обидві вище наведенні гармати , однак вже дуже скоро стане відомо , що і ця

¹ Chant, Chris. Artillery of World War II. Zenith Press, 2001. 96 P.

² 佐山二郎 『日本陸軍の火砲 野戦重砲 騎砲 他 日本の陸戦兵器徹底研究』 光人社

³ Ness, Leland. Rikugun: Weapons of the Imperial Japanese Army & Navy Ground Forces p. 86

⁴ Chant, Chris. Artillery of World War II. Zenith Press, 2001. p. 60

⁵ Zaloga, Steven J. M4 Sherman Vs Type 97 Chi-Ha: Pacific 1945, 2012, pp. 22–23.

⁶ Chant, Chris. Artillery of World War II. Zenith Press, 2001. p. 61

гармата стане застарілою . Японія не зможе встигати за розвитком , будівництва танків , що відбуватиметься в провідних індустриальних державах , а відтак не буде гарно оцінювати і власне протитанкове озброєння.

І останньою за видом була зенітна артилерія Японської держави , мабуть найважливіша ланка у майбутній обороні Японії ця галузь військового виробництва , так само подібно до протитанкової артилерії суттєво відставала від провідних держав світу . Мабуть найяскравішим фактом ,що каже нам про це була повна відсутність мобільної важкої зенітної артилерії , яка здатна була б запускати снаряди з високою початковою швидкістю на великі висоти , це в подальшому ще зіграє свою роль під час війни з Америкою . Однак якщо важкої зенітної артилерії в Японії не було , то чим ж тоді володіли японці . Найбільш чисельною артилерійською гарматою у розпорядженні армії була 20-мм зенітна установка Тип 98¹ , яка становила ледь не всю Японська зенітну артилерію в Другій Світовій . Звичайно , в Японії існувала важко каліберна артилерія наприклад 127-мм Тип 89² та 100-мм Тип 98³ , однак ці гармати були стаціонарними , а відтак суттєво поступались в маневреності своїм армійським аналогам . Так саме армійським , адже ці стаціонарні зенітні гармати , належали юрисдикції флоту і саме флот відігравав головну роль у розробці і виготовленні зенітної артилерії.

Ще одна новітня вагома для японської армії галузь , авто будівництва розвивалась ще швидше , адже попит на автомобілі зростає неймовірними темпами . Величезні розміри захоплених територій потребувала , великої кількості автомобілізації . Найбільшу роль у розвитку авто будівельної галузі відігравали дві головні компанії «Ніссан» та «Тойота» , виробництво яких збільшилось і в 1941 році сягнуло 34 тисяч автомобілів на рік . Зокрема мабуть найяскравішим фактом , що казав би нам про вагу і велику нестачу

1 War Department Handbook on Japanese Military Forces. 1944, p. 400.

2 John Campbell. Naval Weapons of World War II. 1985 403 P.

3 Osborne, Eric. Destroyers: An Illustrated History of Their Impact. 2005 p. 110-111

автомобілів у армії каже той факт , що «Ніссан» в 1939 році відмовився від виробництва громадської техніки і повністю перейшов на виробництво військової техніки , адже це було неймовірно рентабельно¹. Однак не дивлячись на велике нарощення виробництва автомобілів для армії , до кінця війни в Японії буде залишатись шалена домінація кінської сили у пересуваннях та як головної тяглової сили для артилерії та провіанту².

Найбільшою за потребами серед всіх промислових галузей в Японії , довгі роки залишалась саме галузь суднобудування , на промислове суднобудування , так якщо за 1937-1940 рік на військово суднобудування стабільно йшло до 600 тисяч тонн сталі , а армія лише в 1940 році змогла наздогнати цей показник , то вже з 1940 року суттєво зростає потреба флоту в виробництві сталі , так само цей показник зростає і в армії до більш ніж 1 мільйона тонн відповідно в армії і 1,1 мільйона тонн на флоті ³. Таке різке зростання пов'язане з зростанням потреб армії і найбільше зростання в армії відбувається саме у виробництві амуніції , оснащення та будівництві військових баз та центрів оснащення і складів . Як ми бачимо велику роль Японія традиційно відводить побудові флоту , так витрати тієї ж самої сталі в військовому суднобудівництві вже в 1941 році будуть в 4 рази переважати аналогічні в 1937 році . Зокрема такі зростаючі потреби пов'язанні з ключовим фактором . Японія з 1937 по 1941 прийняла три ключові військово морські програми з розширення флоту : третю , четверту програму поповнення флоту та тимчасову програму поповнення флоту 1937, 1939 та 1940 року відповідно⁴ .

Ці три ключових програми разом з 2 програмою поповнення флоту , та 1 такою програмою , що були розроблені з метою встановлення паритету в Тихоокеанському регіоні з США . Такий паритет був ключовою частиною

¹ Infant Industry Policy: A Case of Japanese Automobile Industry Before 1945 By Ken Togo стр. 10-15

² Max Werner The Military Strength of the Powers 2006 324 P.

³ USSBS Coals and metals in Japan's war economy 1947 p. 99-102

⁴ Japanese Naval Vessels The Maru Special №25 1979 70 P.

стратегії «Кантай Кейсен» . Військово-морська стратегія «Кантай Кейсен» була розроблена на основі російсько-японської війни і мала на меті нав'язати США подібно до того , як це було зроблено з Росією вирішальний морський бій в якому японський флот володіючи навіть 70 % від морського флоту США мав здобути перемогу , адже США одночасно не могли тримати весь свій флот на одному театрі бойових дій ¹. Японське військово-морське керівництво , однак не мало єдиної думки з приводу війни з США , адже деякі адміралаи такі як наприклад Ісороку Ямамото виступали проти війни з США , адже чудово розуміли промислову потужність Америки і що та навіть програвши вирішальну битву на Тихому океані дуже швидко зможе відновити свою військово-морську могутність ². Однак саме «Кантай Кесен» була домінуючою стратегією у японській морській справі і саме тому японський флот розпочав підготовку до вирішальної морської битви .

При підготовці до схватки з американським звіром японський флот підійшов ретельно , головну роль у прийдешній війні Японія відводила лінкорам , однак і тут зіграв роль розрахунок японців , на перевагу власної суднобудівельної галузі і власного екіпажу , адже замість чисельної серії кораблів Японія вирішила закласти два великих (насправді три) лінкори типу Ямато . Лінкори типу Ямато мали стати найбільшими лінкорами побудованими в світі і доволі довгий час лишались ще й найбільшими військово-морськими кораблями побудованими коли не будь . Головний розрахунок для лінкорів типу Ямато був , на те , що такий лінкор здатний буде протистояти не тільки одному а й декільком лінкорам одночасно . І дійсно в порівнянні з іншими лінкорами тогочасного світу цей велетень був доволі небезпечним . Особливо цікавим стає той факт , що лінкори типу Ямато значно об'їздили своїх заокеанських колег лінкори типу «Норт Керолайн» та лінкори типу «Айова» у бронюванні , їх броньовий пояс був в середньому товщій на 100 мм а ніж аналогічний броньовий пояс у «Айов» ³

¹ Stille, Mark The Imperial Japanese Navy in the Pacific War. 2014 392 P.

² Агава Х. Адмірал Ямамото. Путь самурая, разгромившего Перл-Харбор. 1921—1943 2003. 428 С.

³ Балакин С. А. Линкоры типа «Айова» М., 2003. 72 с.

та «Норт Керолайн»¹, суттєво відрізнялось і бронювання головної палуби де бронювання також було значно товстішим і було більшим на 50 і 70 мм відповідно. Найбільшої ж різниці в бронюванні лінкорам типу Ямато вдалось домогтись в бронюванні башти головного калібру де різниця була майже у 1,5 рази². Однак не відставав від бронювання і головний калібр, стандартна на той момент 406-мм гармата задалась військово-морським силам занадто малою, тож її вирішено було замінити на неймовірну за своїми розмірами стросну 460-мм гармату, снаряд до якої відповідно також важив набагато більше будучи майже в 1,5 рази масивнішим аніж аналогічний снаряд для 406-мм гармати встановленої на «Айовах» та «Норт Керолайн». Однак цей масивний корабель хоч і був значно більш масивнішим 72 тисячі тонн водовиміщення супроти 48 і 44 тисяч тонн, мав неймовірну броню та калібр, значно поступався новим лінкорам «Айова» в енергетичній установці. Так якщо на «Айові» стояли новітні американські дизельні парові турбіни з високим тиском пари, що надавало лінкору можливість йти зі швидкістю 32,5 вузли а його силова установка видавала 200 тисяч к.с. то Ямато мав силову установку лише в 160 тисяч к.с. а відтак і його швидкість була меншою на 5 вузлів. Така суттєва різниця в потужностях енергетичних установок напряму пов'язана з слабкою надійністю дизельних двигунів в Японії, а відтак і енергетичну установку з великим тиском пари японці просто побоялись встановлювати. Великою вадою на Ямато також була і відсутність серйозного поясу зенітного озброєння, яке на лінкорі було представлено у вигляді 6 спарених 127-мм гармат, 8 стросних 25-мм гармат, і 2 спарених 13,2-мм гармат, таке зенітне озброєння не надавало суттєвого захисту для лінійного корабля від авіації тож вже з плином війни на Тихому океані, на лінкор додатково встановили ще 44 25-мм спарених гармати. «Ямато» буде побудований вже в 1940, а не задовго після початку війни на Тихому Океані ввійде до складу флоту. «Мусасі» його сестра буде закладена

¹ Сулига С. Линкоры типа Норт Кэрролайн. М, 1998. 59 С.

² Кофман В. Л. Японские линкоры Второй мировой войны. «Ямато» и «Мусаси». М., 2006. — 128 с.

майже на рік пізніше , і через це спушена на воду вже в 1942 році . Однак був , ще й третій серед серії лінкорів типу Ямато – «Сінано» , однак на відміну від інших кораблів свого типу , «Сінано» не судилося стати лінкором , адже вже в 1942 році його почнуть перебудовувати в авіаносець ¹ .

Саме авіаносці , а не лінкори , відіграли вирішальну роль у Тихоокеанській війні , яка розпочалась вже в 1941 році . Так за трьома програмами розширення флоту , передбачалось побудувати , ще додатково 4 авіаносці та 2 гідро авіаносці, до вже існуючих авіаносців «Кага» «Акагі» , «Хосю», та «Рюджи» і тих що будувались авіаносців «Сорю» і «Хірю» . Побудова нових авіаносців і розширення їх авіаційної групи , разом з побудовою лінійних кораблів типу «Ямато» коштувало Японії чималих грошей , варто лише зазначити , що побудова лише цих 5 кораблів , обійшлась японському уряду в половину від всього бюджету 3 та 4 програми розширення флоту , при чому витрати на Лінкори типу Ямато , були більшими за 250 мільйонів йен , загальний ж об'єднаний бюджет двох програм склав більш ніж 1,2 мільярди йен² . Головним все ж залишалось фінансування саме витрат на лінкори типу «Ямато» витрати , на які були в великій мірі не включенні до програми , а були скриті з , метою приховати реальні витрати на лінкори. Авіаносці в японській суднобудівельній програмі хоч і відігравали велику роль , однак їм відводилась значно менша увага , а ніж тим самим лінкорам . І це дуже швидко вилилось у те , що хоча лінкори Японії за своїми технічними характеристиками знатно переважали аналоги в США , авіаносці Японії значно поступались авіаносцям США , так в середньому 3 авіаносці побудовані за трьома програмами розширення флоту , могли нести на собі авіа групу не більше 72 літаків кожен , при чому авіа група в 72 літаки була лише в найновітніших «Сьокаку» ³ , а в «Тайхо»⁴ так і взагалі , 65 найменшу авіаційну групу міг нести авіаносець «Тітосе» , група

¹ Enright, Joseph F. , Ryan, James W. Shinano!: The Sinking of Japan's Secret Supership. 1987 250 P.

² Evans, David Kaigun: Strategy, Tactics, and Technology in the Imperial Japanese Navy, 1887-1941. 1979 p 238-239

³ Brown, David WWII Fact Files: Aircraft Carriers. 1977 P 6-24

⁴ К. Шант, К. Бишоп. Авианосцы. Самые грозные авианесущие корабли мира и их самолеты. Иллюстрированная энциклопедия М, 2006 256 с.

якого налічувала всього 42 літаки¹ . Цікавим також є і те як розвиток авіаносців в Японії , зокрема авіаносці типу «Сьокаку» при майже двократному збільшенні розмірів не змогли досягти суттєвого зростання авіаційної групи , порівняно з авіаносцями «Сорю» та «Хірю» авіаційна група яких була менш лише на 8 літаків . В свою чергу більш старі авіаносці типу «Кага» та «Акагі» мали авіаційну групу у 100 літаків недосяжна кількість для японських новітніх авіаносців . Американці наприклад навпаки пішли саме у збільшення авіаційної групи , і їх авіаносці як типу «Йорктаун» так і в подальшому більш важкі «Ессекс» могли нести 96 і 102 літаки відповідно² . Найновітніші японські авіаносці ж типу «Сьокаку» відрізнялись від своїх побратимів та попередників тим, що мали доволі товстий пояс броні, саме через посилення броні на «Сьокаку» ті і були значно більш важкими , аніж «Сорю» і «Хірю» .

Мабуть першою як за бюджетними витратами так і за увагою до цієї промислової галузі , було саме військове судно будівництво, саме цій галузі Японія традиційно віддавала пріоритет , з початку Реставрації Мейдзі , однак через брак коштів і обмеження , що на Японію були накладенні морськими угодами в 20-ті та 30-ті роки , ця галузь була суттєво обмежена в своєму розвитку . Все змінилось з початком війни , і як не дивно саме з початком війни флот отримав суттєві надходження , цікаво ,відмітити , що Японській уряд не дивлячись на розгортання повномасштабної війни та на неможливість швидко взяти Китай , ніколи не відходив від балансування витрат між флотом та армією і не дивлячись на те , що чисельно Армія в усі роки була значно більшою і потребувала значно більше ресурсів , цей баланс зберігався весь час до кінця війни . Однак в виробництві озброєння та державних замовленнях чітко проглядається як в армії ресурсів на виконання замовлень не вистачає , бракує модерного оснащення слабо розвивається моторизація , армія страждає на голод в протитанкових та зенітних гарматах ,

¹ Lengerer, Hans "Chitose and Chiyoda". Warship. 2021 p. 165–179.

² Norman Friedman U.S. Aircraft Carriers: an illustrated design history Annapolis 1983 p. 87 , 154

в новітніх артилерійських гарматах . Флот натомість може дозволити собі будувати амбітні неймовірно дорогі кораблі , витратити мільйони і мільйони йен аби лише побудувати неймовірні , але малоефективні кораблі¹.

Також доволі цікаво від слідкувати і те як військове виробництво страждає від проблем напряду пов'язаних з відмовою орієнтуватись на Захід і Америку зокрема . Так Авіаційна галузь як найбільш модерна і найбільш швидко зростаюча галузь демонструє ознаки корпоративного традиціоналізму , при цьому зберігаючи неймовірну централізацію економіки в своїх руках . Засвідчу , що під корпоративним традиціоналізмом я розумію систему економічних відносин , за якої через законодавчі чи буцімто культурні чинники корпорації не можуть централізувати в своїх руках галузь виробництва . Фактично в Японії відсутня новаторська ідея конвеєрної збірки техніки , коли один завод виконує багато функцій і здатен виробляти за рахунок зниження транспортних витрат та розподілення праці . Натомість її модель виробництва техніки доволі схожа з виробництвом в Німеччині².

¹ Patrick Hugh T. Japanese Government Macro Policy: Failure in the 1920's Success (of a Sort) in the 1930's 1960 p. 43

² Lucas, James World War Two through German Eyes., 1987. p 104-105

РОЗДІЛ IV. Участь Японії у Другій світовій війні як чинник розвитку ВПК

4.1 Логістичні проблеми імперії

Японія вступила у другу світову ще в 1940 році , однак цей вступ не був проголошений , чи буцімто визнаний як акт проголошення війни на світовій арені , все ж окупація Французького Індокитаю сильно похитнули і так доволі слабку зовнішньополітичну позицію Японії . Західні Союзники , що доволі довго намагались вирішити конфлікт з Японією врегулювавши його мирним шляхом , зрозуміли , що Японія не зупиниться на Індокитаї . США та Британія , які до цього крізь пальці дивились на дії Японії після 1940 року не змогли вже так діяти . Звичайно , що ключову роль в політиці і спробах урегулювання конфлікту з Японією відігравали два важливих фактори ; Перший це саме не бажання втягуватись у нову війну , і другий аспект радше культурно-моральний , адже США та Британія прекрасно розуміли , до чого призведе війна в Азії на додачу до війни ще й в Європі , доволі свіжим ще була пам'ять про Першу Світову¹ .

Все ж однак США розпочали поступову підготовку до війни ще у 20-ті роки в Америці розпочали розробку так званих райдужних планів . Головним чином плани були розроблені з урахуванням війни Америки проти інших Великих держав , зокрема Великобританії та Японії . Плани відповідно до кольорів , відображали головного потенційного ворога , так помаранчевий план розроблений суто на протистояння з Японією розраховував на повну відсутність у обох держав союзників . Червоний план створювався з розрахунком на те ,що війна буде відбуватись проти Великої Британії з такими самим умовами без союзників, однак найбільш страшним був помаранчево-червоний план , адже він розраховував на те , що війна буде відбуватись одночасно і з Британією і з Японією , а відтак цей план відводив доволі сумні перспективи Тихоокеанському театру бойових дій , адже в першу чергу Америка мала захистити свої головні промислові центри Східне

¹ Hynes, Samuel. A War Imagined: The First World War and English Culture. 386 P.

Узбережжя тож за цими планами головна роль мала відійти Атлантичному театру бойових дій . В подальшому до планів також додадуть ймовірну війну проти Німеччини , а от війну проти Великої Британії ймовірність, якої в 20-ті вважали мало ймовірною буде виключено з планів . Так головним планом на початок війни, який було затверджено стане план номер 5 , які передбачав ведення головних військових дій саме в Атлантиці і в Європі , саме тут мали зосередитись військові сили США , при цьому на Тихому Океані США мали перейти до стратегічної оборони ¹.

З початком війни в Європі , світова напруга активно зростала. США поступово починала втягуватись у світову війну , сама не бажаючи того. Найперші дії , які могла прийняти США, були економічними , адже майже не володіючи великим військовим контингентом , США нічого не могли протипоставити окрім свого флоту на першому етапі Війни . Так вже в 1939 році Америка розірвала «договорі про торгівлю і мореплавання» , що надавав Японії право найбільшого сприяння у торгівлі . Вже в жовтні 1940 року США ввели часткове ембарго на Японію , заборона поширювалась на металобрухт та авіаційне паливо . Ембарго не несло за собою сильного удару по японській економіці , однак було доволі суттєвим попередженням для Японської держави тому що її очікує в разі , якщо та не заключить мирної угоди з Китаєм та не покине незаконно окупований Індокитай . Японське військове керівництво сприйняло ембарго , як виклик , адже Японська військова машина не могла вже зупинитись у своїй спробі завладіти Китаєм , а Китай в свою чергу після катастрофічного наступу Японців в 1937-1938 роках та стратегічного успіху в 1939-1941 роках навпаки , не бажав закінчувати війну , військова підтримка дій Чана Кайші була на значному рівні . Розуміючи безвихідність ситуації в яку Японську державу поставили військові , флот прийшов до рішення проблеми з поставками нафти . Нафту , якщо США на неї введуть ембарго , Японія мала захопити . Японія могла частково покрити нестачу своїх ресурсів в разі ,

¹ Miller, Edward S. War Plan Orange: The U.S. Strategy to Defeat Japan, 1897–1945. 1991 568 P.

якщо їй вдасться заволодіти Південною ресурсною базою , колоніями голландців та британців . Головну проблему в такому військовому протистоянні становили саме США , які гарантували захист колоній Британії та Нідерландів в регіоні . США прекрасно розуміли , що і їх колонія Філіппіни також підпадає під небезпеку удару з боку японської держави . Підготовку плану війни проти США зайнявся талановитий японський адмірал Ісороку Ямамото . Ямамото був новатором в сфері використання авіації , проаналізувавши битви сучасного військово-морського флоту , що в цей час відбувались в Європі . Ямамото дуже добре розумів , яку роль мала відігравати авіація у майбутній війні , однак ще краще він розумів і те яку неймовірну промислову базу мають Сполученні Штати Америки , адже за найменшими оцінками США переважали Японію у своїх можливостях з побудову кораблів в 4 рази . Однак все ж керуючись наказами та необхідністю Ямамото розробив план дій на Тихому океані . Доволі цікаво , що Ямамото хоч і був послідовним критиком морської доктрини «Кантай Кесен» все ж його план не мало покладався на один головний , а головне неочікуваний удар по Американському флоту , що мав би нанести йому пошкодження через які Японія могла б вільно діяти у Тихоокеанському регіоні близько 5 місяців . Однак Ямамото надавав доволі здорову оцінку спроможностей Японії вести війну близько пів року на своїх умовах . Натомість по закінченню цього строку Ямамото наголошував на необхідності переходу до стратегічної оборони , по всьому Тихоокеанському регіону ¹. Суцільний розрахунок Японії покладався на тому , щоб за рахунок добре укріпленої та підготовленої оборони, вести війну на виснаження з часом зломивши американський бойовий дух і переломивши внутрішню політичну думку , що змусила б США вдатись до мирних перемовин . Розрахунок доволі амбіційний , однак з початком війни розбився вщент .

Однак Ямамото особисто і Японія взагалом зробили не вірне припущення , адже після катастрофічної атаки на Перл-Харбор 7 грудня 1941

¹ Edwin P. Hoyt: Yamamoto. The man who planned Pearl Harbor. McGraw-Hill, New York 1990 312 P.

року . погляди американців , які в цілому до цього виступали, проти будь якої форми вступу в війну , різко змінилися на користь готовності воювати до переможного кінця . США , що до цього мали значні проблеми з розширенням армії впровадженням своєї зовнішньої політики за кордоном тепер такої проблеми не мали американці готові були воювати і готові були перемагати ¹.

Напад на Перл-Харбор підтвердив, однак іншу вагому теорію Ямамото , яку той висував , адже авіаційний удар в успіх якого навіть сам Ямамото вірив слабо, призвів до втрати американцями неймовірної кількості боєздатних кораблів , японцям вдалось вивести з ладу всі 8 лінкорів , що знаходились в порту . Було повністю затоплено два лінкори , два лінкори отримали серйозні пошкодження лінкори « Каліфорнія» та «Вест-Вірджинія» будуть відновленні тільки влітку 1944 року , 4 інших лінкори отримають серйозні пошкодження , однак зможуть відновитись значно швидше . Пошкодженнь повністю уникнуть авіаносці «Ентерпрайз» та «Лексінгтон» , японцям вдалось нанести катастрофічні пошкодження американському флоту на Тихому океані , однак тепер Америка вступила в війну з всією своєю промисловою потугою . В цей же день між США , та Союзниками з одного боку і Японією розпочалась війна ².

Одночасно з атакою на Перл-Харбор японці розпочали масштабну десантну операцію на території підконтрольна державам Союзникам , розпочалась битва за Філіппіни, Малайї та Голландську Ост-Індію , прагнучи як убога швидше заволодіти ресурсною базою необхідною Японії для ведення подальшої війни Японія розпочала десантні операції по широкому фронту . Найбільш знаковою операцією в цей період стала битва за Британський Сінгапур . Адже японські війська наступаючи з півночі після вдалого десанту пройшовши крізь джунглі дуже швидко вийшли до Британського Сінгапуру , де на них очікували в 2,5 рази більші британські

¹ Rhodes, Anthony, Propaganda: The Art of Persuasion: World War II 1987 326 P.

² Toland, John (1983), Infamy: Pearl Harbor and its Aftermath, New York: Berkley, 416 P.

війська . В цей же час, коли японські війська йшли крізь джунглі повністю був знищений британський флот , що базувався в Сінгапурі , Сінгапур втратив свій найбільший захист . Однак найбільш вразливим Сінгапур був як не дивно саме з Півночі , звідки активно наступали японці і де майже повністю були відсутні, будь які укріплення, дуже швидко британці відступаючи спочатку з Малайї до Сінгапуру , а згодом і взагалі покинувши півострів опинились в ситуації затисненій між японським флотом та армією . Однак британці сильно переоцінили спроможності японської армії наступати , адже британці володіли значною чисельною перевагою 85 тисяч проти 30 японських . Японці знали про перевагу британців , однак вже в лютому розпочали десантну операцію на сам острів Сінгапур . Дуже швидко моральний дух британців впав і вони погодились на обговорення умов капітуляції. Блеф командувача японських військ Томоюкі Ямасіта фактично призвів до того що Артур Персіваль підняв білий прапор і погодився на капітуляцію британських військ . Фактично японцям маючи в 2,5 рази менше військо вдалось виграти битву ¹.

Одночасно з наступом на Сінгапур Японці провадили наступ на Голландську Індонезію і прагнучи захопити острови Японія активізувала свої десантні операції . Якщо на території Малайї японцям протистояли добре оснащенні британські війська то в Індонезії ситуація була колосально іншою, Голландцям не вдалось добре оснастити свою армію і фактично вже в березні Японцям вдалось заволодіти всією Індонезією² .

Ситуація на Філіппінах була такою ж складною як і в Індонезії , адже тут об'єднане командування не мало великої кількості добре оснащених військ і володіло лише незначною чисельною перевагою над японцями . Японцям дуже швидко вдалось захопити ініціативу і вже в травні 1942 року всі Філіппіни фактично підкорювались Японії³.

¹ Tsuji, Masanobu Japan's Greatest Victory, Britain's Worst Defeat: The Capture of Singapore, 1942. Singapore: The Japanese Version. 1960 320 P.

² Benda, Harry S. "The Beginnings of the Japanese Occupation of Java". 1956. p 541–560.

³ Lear, Elmer. The Japanese Occupation of the Philippines: Leyte, 1941–1945. 1961. 246 P.

Важливим етапом війни в цей момент також стала битва в кораловому морі в якій японський флот зміг домогтись тактичного успіху , однак також поніс доволі відчутні втрати , враховуючи не спроможність Японії швидко відновлювати ці втрати об'єднанні війська змогли домогтись стратегічної перемоги¹ .

На першочерговому вирашному етапі війни Японцям вдалось заволодіти серйозною перевагою на Тихоокеанському фронті , її ресурсна база значно розширилась , однак тепер Японія розпочала війну не з Китаєм який фактично не мав флоту , а з серйозною морською державою .

Найбільш важливою битвою для Японії в цей час , стали не захоплення великих територій на Тихому Океані , які мали велику ресурсну базу так необхідну Японії зокрема в Індонезії знаходились великі поклади нафти , а Малайя володіла чималими покладами заліза , вольфраму та плантаціями каучуку . Найважливішим для Японії з стратегічної точки зору була саме Бірманська компанія. Японія прекрасно усвідомлювала , яку небезпеку становила Бірманська дорога для її військових дій в Китаї , адже та була єдиним фактичним шляхом за яким до Китаю могла поступати допомога від Союзників , Китай так само добре це розумів тож був вимушений кинути , на захист Бірманської дороги свої найкращі сили . з 21 січня Японці розпочали наступ на Бірму їм дуже швидко вдалось заволодіти суттєвою перевагою над місцевими , вже в квітні війська Великої Британії були вимушені відступити з території Бірми , Бірманська дорога , що сполучала Китай з зовнішнім світом була перерізана . Союзники розпочали доставку припасів по повітря , однак цей шлях був значно слабшим , за постачання по дорозі . Військове командування Китаю прийняло рішення , перейти до постачання авіації та компонентів до неї , змінивши пріоритет з постачання армійського оснащення² .

¹ Bullard, Steven Japanese army operations in the South Pacific Are New Britain and Papua campaign 1942-1943 Senshi Sōshō .. 2007 241 P.

² Louis Allen, Burma: The Longest War 1941—1945, 1984, 686 p.

Вагому роль в цей час війни відігравав саме флот , неочікуваний наступ Японців на широкому фронті , викликав бурну підтримку японського суспільства , особливо цей аспект був важливий на фоні затягнутої війни з Китаєм . Японія активно діючи флотом та використовуючи свої морські десантні операції, прагнула закріпитись на, як умога кращих позиціях, перед тим як США зможуть привести основні свої військові сили в дію . З цією метою японці прагнули виграти битву з залишками американського флоту. Під час проведення десантної операції , десант зустрівся з авіа групою двох американських авіаносців , що залишились на Тихому океані , прагнучи швидко розбити це з'єднання японці рушили своїм авіаносним флотом на перехоплення . В кораловому морі поблизу Австралії розпочався бій двох авіаносних з'єднань , вигравши цю битви та потопивши американські авіаносці , Японія могла виграти , ще часу для закріплення на Тихому океані. Японцям вдалось затопити один з двох авіаносців , що в цей момент був в американському авіаносному з'єднанні . Натомість японські втрати були меншими у порівнянні чисельності кораблів , вони втратили лише один легкий авіаносець . Однак втрати японської авіації були значно більшими до того ж палуба «Сьокаку» зазнала значних пошкоджень, а авіаційна група сильно зменшилась . В подальшому ці авіаносці не зможуть прийняти участі в битві за Мідуей , що зіграє ключову роль у прискоренні поразки Японії . Япоцям вдалось виграти битву , однак попереду була важка і довга війна , а їх спроможності відновлювати бойові кораблі були значно меншими , а ніж в США¹.

Першочергові 6 місяців відведенні Ямамото на закріплення закінчувались , Японія прагнучи продовжити цей період свободи дій на Тихоокеанському фронті , Японія почала наступ на Американський флот біля Атолу Мідуей , однак не очікувала засідки і прогнала цю битву втративши велику кількість своїх авіаносців . Саме після битви за Мідуей «Сінано»

¹ Bullard, Steven Japanese army operations in the South Pacific Are New Britain and Papua campaign 1942-1943 Senshi Sōshō .. 2007 241 P.

починають перебудовувати в авіаносець . Проблеми почались і в японському наступі на Соломонові острови та на Нову Гвінею , де японці зустріли серйозний спротив , швидкого захоплення островів не вдалось ¹ .

Остаточну крапку в переході від наступу до позиційної оборони поставить битва при Гуадалканалі , в якій японці після десанту на острів не зможуть взяти його і будуть втягненні у виснажливу битву на виснаження з американськими військами ² .

Вже з 1942 року Японія втративши ініціативу в наступальних діях була вимушена передати цю ініціативу США , які активно розпочинають діяти на Тихому Океані однак лише з 1943 року вони починають активно планувати контр наступальні дії проти Японії . Американці добре усвідомлювали , японську стратегію на укріплення всіх наявних в неї островів , тож американці вирішили не піддаватись на японські маневри розуміючи , що після перемоги біля Мидуея та надходження нових кораблів, Американській флот володів перевагою на морі. Американці прийняли стратегія «Стрибків по островах» головним чином стратегія викладалась у тому , щоб не проводити великомасштабних десантних операцій подібно до тих , що проводила Японія на початку війни в 1942 році . Навпаки зосередитись на невеликих опорних пунктах десант на які надав би США можливість просуватись далі . Така стратегія звичайно мала і свої вади , адже фактично залишала за Японцями підконтрольне майже все Тихоокеанське узбережжя Азії , однак мала і свої переваги , адже американці понісши значно менші втрати , ніж в разі широкомасштабного наступу змогли б виграти війну . Вагомим аспектом стратегії також було і досягнення перемоги на морі , адже за умов коли США мали панівне становище на морі японські гарнізони на окремих навіть залишених в тилу островах не становили для США жодної загрози, адже ті вже володіли перевагою на морі³ .

¹ Буранок Сергей Олегович. Сражение за Мидуэй и американское общество. 2011. 190 с.

² Bullard, Steven Japanese army operations in the South Pacific Are New Britain and Papua campaign 1942-1943 Senshi Sōshō .. 2007 241 P.

³ Morton, Louis The War in the Pacific: Strategy and Command: The First Two Years. 1962 762 P.:

Мабуть найбільш катастрофічне положення з логістикою в японців 1944-1945 роках каже той факт , що вже в квітні місяці Японська армія , що до цього не приймала серйозних наступальних операцій, через значний брак ресурсів рушить у наступ на китайському фронті розпочавши операцію «Іті Го» . Головною метою операції буде не захоплення промислових центрів Китаю чи розгром його військ, ні головна мета цієї операції була у отриманні сухопутного з'єднання між Індокитаєм та іншими континентальними володіннями . Операція розгорнулась вже в квітні місяці, з початку наступу 400 тисячної армії японців на китайському фронті , в операції доволі суттєвою є демонстрація того як японська армія була виснажена війною в плані логістики , адже навіть для настільки важливої для Японії операції армія не змогла виділити більше ніж 12 тисяч автомобілів при цьому на 12 тисяч автомобілів приходилось у 6,5 разів більше коней 70 тисяч ¹. Таке співвідношення добре демонструє слабкість автомобільної промисловості Японії . Однак не дивлячись на ці фактори операція мала шалений успіх , за 7 місяців проведення операції японцям вдалось заволодіти майже всім Південним Китаєм , а вже в вересні Японським військам вдалось з'єднати Індокитай з Кореєю . Японцям також вдалось виконати і ще одну важливу задачу яку вони першочергово ставили перед армією , адже авіаційні бази на континенті , що ними володів Китай в цілому японцям теж вдалось захопити ².

Якщо стратегія стрибків по островах стосувалась тихоокеанського театру бойових дій то наступ на Бірму планування якого розпочалось вже на початку 1943 року фактично з закінченням наступальних дій японців стосувалась напряму Китайського фронту. Китай дуже сильно остербував відновлення Бірманської дороги , і активно лобіював контрнаступ військ союзників на цьому фронті , однак не маючи значних сил тут Британці не прагнули розпочинати нового наступу . Тож вже дуже скоро стане

¹ Hastings Max, *Retribution the Battle for Japan 1944-1945* p. 210

² Pike, Francis. *Hirohito's War: The Pacific War, 1941—1945* 2016 1208 P.

зрозумілим , що головну роль у відновленні Бірманської дороги мали зіграти саме Китайські війська . Китай вирішив кинути на відбиття Бірми свої найкращі сили , союзники мали суттєві розходження в думках з приводу наступу , а китайські війська так і зовсім не дуже хотіли підкорюватись британському керівництву , однак все ж союзником вдалось переломити японський спротив і вже в кінці 1944 року сполучення з Китаєм по бірманській дорозі було відновлено ¹.

Японський бліцкриг покотився назад , а сама Японія починала відчувати логістичні проблеми , вперше кількість її сухогрузів було не достатньо для потреб війни та промисловості , в цей час активізується нарощування виробництва громадських конвоїв . Найкраще цю проблему можна від слідкувати у витратах на виробництво громадських суден , так витрати стали на виробництво кораблів з 1941 по 1945 зростуть у 10 разів , звичайно , що велику роль у цьому відіграє і те , що Японія починаючи з 1943 року починає дуже сильно страждати на дефіцит торговельних суден у цей рік американцям вперше вдасться вдало потопити велику кількість торговельних суден . Особливо помітним цей процес став вже в 1944 , коли за один рік кількість тоннажу , що топлять американці зросла в тричі з 100 тисяч тон на місяць до 298 тисяч на місяць вже в 1944 . Після того як японці програли битву в Заліві Лейте , потоплення японських сухогрузів зросло катастрофічно . Саме на 1945 припадає найбільші втрати Японії в торговельних судах , адже саме за цей останній рік війни Японці втратили до 44 % всього потопленого тоннажу² .

Для покриття зростаючих потреб в логістиці в Японії також починають вже в 1943 році будувати нові потяги з серії D – D-52 які мали перерити нестачу залізничних потягів , яка складалась на континенті , особливо важливу роль ці потяги почали відігравати після операції «Іті Го» , адже саме після неї різко зросла потреба японської держави в потягах . D-52 не

¹ Louis Allen, *Burma: The Longest War 1941—1945*, 1984, 686 p.

² Michael Sturma, Hiroku Shinda *Convoy HI-72: US Submarines versus Japanese Escorts in the Pacific War 2020 p. 271-285*

матиме такої великої серії як його попередник 51, однак навіть так їх все одно буде виготовлено 285 одиниць , при чому основне виробництво припаде саме на 1943-1945 роки¹ .

Японське керівництво поступово починає розуміти , проблематику створеної економічної системи за , якої економіка все ціло пов'язана на островах . Однак швидко змінити це вони не можуть , першочергово Японці приймають дії з розширення сталеливарної промисловості на континенті , найяскравіше це можна побачити , у тому як розвивалась промисловість Маньчжурії та Кореї які починаючи з 1942 року починають нарощувати виробництво сталі так вже за наступні 3 роки кількість виробленої не прокатної сталі в Маньчжурії зростає з 553 у 1941 до 837 на піку в 1943 році , після якого виробництво буде суттєво скорочене через два фактори , першим вагомим фактором стало те , що вже в 1943 році після американського бомбардування металургійного комбінату Сьова , який був головним виробником металургії в Маньчжурії , виробництво суттєво скоротилось , хоча повністю комбінат працювати не припинив і другим важливим процесом стало те , що сама Японія дуже швидко втрачала можливості забезпечувати ресурсами і продукцією як себе так і свої колонії .

Величезних проблем з постачанням відчувала і армія , найбільш ваговою проблемою у постачанні була проблема відсутності масової моторизації в армії велику роль у японських військах все ще продовжували виконувати тяглові тварини . Так лише за воєнні роки зокрема з 1937 по 1945 рік в Японії для використання у військах було мобілізовано близько 500 тисяч коней ², виробництво автомобільної техніки , однак за воєнні роки з Америкою не зросло і лишалось другорядною галуззю . Японії суттєво не вистачало ресурсів для створення сучасної моторизованої армії , а значно більш важливі галузі в контексті війни Авіація та виробництво кораблів після

¹ Kurogane no Michi JNR D-52 Class Steam Locomotive URL:
<https://www.kurogane-rail.jp/kurogane-doc/sl/elocod52.html> (дата звернення 28.10.2025)

^{2 2} Max Werner The Military Strength of the Powers 2006 324 P.

1941 року стали найбільш пріоритетними галузями в промисловому виробництві .

Паралельно з битвою за Бірму союзники почали реалізацію своєї десантної стратегії на Тихому Океані , однак стратегію було трохи змінено під впливом генерала МакАртура , який наполягав на тому ,щоб окрім десанту на ключових опорних пунктах, додатково провести серйозну десантну операцію на Філіппінах . Десант на Філіппінських островах мав би слугувати двом важливим цілям , перша було те , що Філіппіни могли стати важливою базою для подальшого наступу на Тихому Океані , і друга треба було зломити пропаганду японців , направлену в першу чергу до азійських народів , яка представляла Японську війну проти США та Британії як протистояння колоніалізму та закликала азійські народи повстати проти гнобителів . Для цього самі Японці створили широкий спектр маріонеткових урядів по всій Азії , звичайно , що японці не рідко були навіть більш жорстокими по відношенню до захоплених народів і влаштовували етнічні чистки зокрема по всій Азії . Десант на Філіппінах мав продемонструвати те , що американцям важливе звільнення Філіппінського архіпелагу . Тож вже в літку 1944 року США почали десантну операцію в заливі Лейте . Дуже швидко японський флот зрозумів , що десантна операція в заливі є мабуть останнім шансом японського флоту відбитись від США і заключити вигідну мирну угоду . Японці висунули до затоки всі свої боездатні сили які могла зібрати . Битва в затоці остаточно поставила японський флот у позицію глядача , адже за результатами битви Японці втратили всі свої 4 авіаносці, що приймали участь у битві був потоплений лінкор «Мусассі» і два інших більш старих лінкори японці втратили 8 крейсерів та 12 есмінців . Битва зробила Японський флот не боездатним і відтепер він повністю відмовився від активних бойових дій на морі. Сама ж операція на Філіппінах просувалась успішно для американців вже на початку січня їм вдалось відбити Манілу столицю Філіппін ¹.

¹ Halsey, William F. The Battle for Leyte Gulf. Proceedings. Institute 1952. p. 487—495

З початком нового року американські війська почнуть десантну операцію на Іводзіму , в якій зайнявши острів за місяць понесуть не менші втрати а ніж японці , в подальшому після падіння Іводзіми перед американцями стояла задача взяти Окінаву острів , за який бої будуть точитись ще 2,5 місяці. Однак і тут Американці маючи велику чисельну перевагу зіткнулись з значним спротивом з боку Японців і понесли шалені втрати при захопленні острову . Попереду була Японія , однак попередні розрахунки показували , що при взятті Японії США понесуть втрати , число яких переважить за мільйон . Ставка Японії на неготовність США нести такі втрати могла б і зіграти , однак в руках у США були козирі про які Японській уряд не міг знати ¹.

Вже в серпні Японці дізнались про існування в США зброї потужність якої була настільки великою , що переважала будь яку зброю до цього створену . Для того щоб прискорити капітуляцію Японії США використали зброю , виробництво якої по справжньому стало символом промислового потенціалу Америки – ядерну бомбу . Дві цих бомби були скинуті на Хіросіму і Нагасакі 6 та 9 серпня 1945 року , цього ж 9 серпня в Маньчжурії розпочався наступ радянських військ , які стрімко просуваючись відрізали всі досягнення операції «Іті Го» . Японія остаточно втративши волю до війни вимушена була капітулювати 2 вересня 1945 року².

¹ Kirby, Lawrence F.. Stories From The Pacific: The Island War 1942–1945. 1995

² Frank Richard B. Downfall : the End of the Imperial Japanese Empire 1999. 484 P.

4.2 Бюджетні видатки

Починаючи з 30-их видатки Японської держави, зростали, за весь час з 1931 по 1945 рік не було моменту коли б її бюджетні видатки не зростали. Фактично країна перебувала в стані постійного перенапруження внутрішніх ресурсів, однак якщо до 1937 надходження до японського бюджету все ще могли перекривати її видатки через економічне відновлення яке Японія зазнала у цей період стрімке та активне розширення економіки за рахунок збільшення державних субсидій військових проектів, та значному зменшенню безробіття, то вже з 1937 бюджет Японії аж до 1945 буде не просто дефіцитним, а буде нарощуватись і цей дефіцит з кожним роком буде зростати. Так під кінець війни Японія затвердить бюджет у 29 мільярдів йен, бюджет який Імперія вже не могла тягнути. Для порівняння в цих же цінах бюджет в 1937 році складав 1,2 мільярди ¹. При цьому під кінець війни Японія витрачала до 90% свого бюджету на війну ². При чому, якщо до цього японцям вдавалось збалансувати свій бюджет використовуючи як податки так і фіскальні інструменти то вже в 1945 році економіка остаточно не витримала бюджетного навантаження і бюджет отримав дефіцит у 5,8 мільярди йен.

Таке велике зростання було через те, що Японія була готова спалити не лише всі свої збереження, а й з 1945 року використати збереження недержавних комерційних організацій. Так наприклад це найкраще видно по тому як Японський уряд задіяв всі свої фінансові механізми для фінансування війни. Розуміючи, що з початком війни з США Японії неймовірно біли потрібні гроші, японці наростили випуск державних облігацій, якщо з 1936 по 1940 в Японії було випущено облігацій на сумму 20 мільйонів йен то за наступні 4 роки кількість збільшиться в 5,5 рази

¹ Kazushi Ohkawa, Miyoei Shinohara, Mataji Umemura, Toyo Keizai Shinposha, 1965-1988 Long-Term Economic Statistics (LTES) Database (Japan) 1A

² Yuichiro Sakamoto War Finance (Japan) 2014

URL: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war-finance-japan/> (дата звернення 15.10.2025)

сягнувши 110 мільйони йен. Банк Японії з 1941 року почне набирати позик і до кінця війни набере позик на 50 мільйонів йен . Однак не лише один банк Японії набиратиме позик з 1941 року до цього процесу долучаться також і інші банки Японії додатково набравши позик ще на 75 мільйонів йен . З 1938 Банк Японії також починає залучати персональні активи громадян для використання у стимулюванні бюджетних і не бюджетних витрат . Так за загальним планом накопичення подушки безпеки розробленого в 1938 році . Японія мала накопичити 8 мільярдів йен , з яких 3 мільярди мали бути накопиченні за рахунок надходженні з розширювання виробництва . Ця подушка безпеки яка була створена в 30-ті була використана з початком війни , і саме з неї Японія в тому числі фінансувала свій дефіцитний бюджет .

Мабуть найбільш цікавою ситуація стає , коли при розгляді банківських кредитів стає зрозумілим , що дві найбільші кредитні організації Сумімото та Міцубісі , в останній рік війни видали неймовірну кількість кредитів , при чому головним чином ці кредити були виданні саме внутрішнім філіалам компанії і частка саме цих компанії у кредитуванні своїх внутрішніх філіалів в 1945 році сягнула 90 % тобто 90% всіх кредитів , що отримувала Міцубісі , а саме її підрозділи машино будівництва та виробництва військової техніки «Міцубісі Хеві Індастріс» , підрозділ сталі лиття «Міцубісі Стііл» та підрозділ інші підрозділи , були від «Міцубісі Банк» . Така структура розподілення коштів була напряму пов'язана з фінальним етапом централізації виробництва , який однак так і не відбувся ¹.

Цікавим також і той факт , що на всю війну не дивлячись на суцільну перевагу в військових видатках саме для Флоту в подальшому , саме армія в цілому в війні отримає найбільше грошей так з 204 мільярдів йен які Японія сумарно витратила на війну , на Армію пішло 113 мільярдів , а на флот 72 мільярди йен додатково 17 мільярдів йен були 17 мільярдів йен . Варто однак зазначити , що підрахунки вартості війни були проведенні вже в розрахунках післявоєнної йени . За час війни в Японії сильно зросла інфляція

¹ Erich Pauer Japan's War Economy 1999 p 144-155

, заради покриття частини видатків на війну Японія «включила друкарський прес» , в Японії доволі поширеним став дефіцит товарів масового вжитку через два фактори , ще в 30-ті Японський уряд встановив контроль за цінами , і так і не відмінив його до самого кінця війни , вартість ж товарів зросла на офіційному ринку в середньому вдвічі , однак реальна ціна цих товарів яка існувала на чорному ринку була в 30 , а то і 40 разів більшою¹ , в залежності від того це аграрна продукція чи виріб промисловості².

¹ Kazushi Ohkawa, Miyohei Shinohara, Mataji Umemura, Toyo Keizai Shinposha, 1965-1988 Long-Term Economic Statistics (LTES) Database (Japan)

² Kazushi Ohkawa, Miyohei Shinohara, Mataji Umemura, Toyo Keizai Shinposha, 1965-1988 Long-Term Economic Statistics (LTES) Database (Japan) table 10-14

4.3 Соціально-економічні наслідки війни

Японська економіка під кінець війни зазнала нищівного удару, причому за оцінками USSBS американського дослідження стратегічного бомбардування. Японська економіка і без бомбардування вже дихала на ладан. Особливо активним процес погіршення економіки був у вартості продуктів, як я зазначив вище вартість товарів масового вжитку могла мати реальну ціну набагато вищу, аніж встановлену державою. Однак цей показник також накладався і на те, що в цілому не дивлячись на першочергове зростання зарплат для японських робітників в 1945 році через неймовірну гіперінфляцію японські робітники отримували майже в половину менше від зарплатні, яку мали ще в 1936 році.

В країні фактично зникли з прилавків не лише товари масового спожитку. Катастрофічною була ситуація і в зайнятості робітників, війна що продовжувалась вже 8 років, почала повністю відіграватись на промисловому виробництві в Японії, якщо в цілому всі роки з 1931 по 1943 зайнятість в промисловості зростала то вже з 1943 року проглядається дві головні тенденції в зайнятості: перша тенденція це різке падіння кількості чоловіків, що були зайняті працею в промисловості, і друга таке саме різке зростання працевлаштування жінок. Так з 1940 по 1945 кількість задіяних в виробництві чоловіків зменшилась з майже 20 мільйонів до 15, натомість жінок в промисловості стало на 2 мільйони більше з 12,5 до 14,5 мільйонів. Така тенденція напряду пов'язана з мобілізацією японців до армії та флоту¹. Вагому роль відіграли і великі втрати які починає нести японська армія.

Ще одною вагомою ознакою економічної кризи, що настала в Японії під кінець війни стала, її неспроможність розширювати своє виробництво, так якщо деякі галузі такі як авіація до останніх днів війни нарощували своє виробництво то логістична криза, яка спіткала Японію в 1945 році призвело

¹ Kazushi Ohkawa, Miyoei Shinohara, Mataji Umemura, Toyo Keizai Shinposha, 1965-1988 Long-Term Economic Statistics (LTES) Database (Japan) table 21

до фактичного зменшення вдвічі виробництва Сталі виробництво впало до 2,5 мільйонів у 1945 році¹.

Найстрашнішою звичайно була ситуація в сільському господарстві, мабуть як ніщо саме воно зазнало найбільшого удару. Сільське господарство, ще з 30-тих років було тією галуззю яка в самій Японії була найменш пріоритетною і її розвиток перекладався на колонії, а на додачу до цього стимуляція розвитку колоніального сільського господарства за рахунок встановлення цін на аграрну продукцію в себе на островах значно підірвав домашнє виробництво. І від цієї політики Японський уряд не відмовився до кінця війни, офіційні ціни на деякі сільськогосподарські товари одразу після війни, коли політику сталих цін було скасовано підлетіли у 100 разів так наприклад сталось з цінами на соєві боби вартість яєць підскочила у 60 разів, соєвого соусу у 30 разів, пасти м'ясо у 25 разів². При цьому імпорт з Тайваню значно ослаб в ці роки і впав вдвічі з часу початку війни з США³. Важкою ситуація була і ще й тому, що з 1920-х сільське господарство в Японії централізувалось та великі підприємці лише збільшували свої території, японські ж фермери через низькі ціни на сільськогосподарську продукцію перебували в доволі плачевному стані.

Під час війни постраждало не тільки японське сільське господарство, її промислова, економічна база була під кінець війни знищена. За час військових бомбардувань американці знищили близько 600 великих промислових підприємств⁴. Страшною була і цифра померлих від бомбардувань за найменшими оцінками Японія втратила від 300 тисяч чоловіків, однак цифри можуть доходити і до 600 тисяч загиблих. Великими

¹ USSBS Coals and metals in Japan`s war economy 1947 p 65

² Kazushi Ohkawa, Miyohei Shinohara, Mataji Umemura, Toyo Keizai Shinposha, 1965-1988 Long-Term Economic Statistics (LTES) Database (Japan) table 10

³ Agricultural Development in Taiwan under Japanese Colonial Rule Ramon H. Myers, Adrienne Ching p 557

⁴ United States Strategic Bombarding Survey 1987 126 P.

були і втрати Японії на фронті , адже Японія в військових компаніях втратила до 3 мільйонів своїх громадян ¹.

Доволі вагомим в кінці війни став і той аспект , що умови життя японських робітників погіршились суттєво . Робітники , ще з 1941 року працювали по 12 годин на регулярній основі , до яких ще додатково накладались переробітки , однак саме під кінець війни умови праці та життя стали настільки жахливими , що в середньому японський робітник був на 60% менш продуктивним , а ніж в 1941 році . Японські робітники працювали без сну та відпочинку , однак довго вони так триматись не могли і саме переломний одночасно і в моральному дусі 45 рік став найяскравішим показником того як японська економіка ослабла ².

Ще одною разючою відміною стало і те , як до Японії почали вперше масово прибувати корейські робітники , нестача робочих рук в Японії змусила , її використовувати всі наявні ресурси Імперії в тому числі і Корею . Японія почала масове залучення корейців до робіт в Японії ще в 1943 , однак саме з 1945 року цей процес набув найбільшого характеру окрім цього Японці стали залучати корейців до роботи в промисловості , хоча до цього їм відводилась лише роль робітників у добувній галузі . З закінченням війни в Японії залишилась велика частка корейців працювала в Японії за різними оцінками від мільйона до двох мільйонів людей ³ .

Поразка в війні сильно вдарила по японському суспільству , однак офіцерський склад , добре розумів ще у 1944 році до чого все йде то ж з 1944 по 1945 рік в Японії активно розпочались самогубства серед військових . Японське суспільство програвши війну відчувало себе так само приниженим , однак тепер Японія вже не могла розв'язати нову війну , вона була зламана економічно , а згодом і політично .

¹ Japan Monograph Record of Operations against Soviet Russia Northern and Western Fronts, August-September 1945. 1954 p 280-281

² Kazushi Ohkawa, Moyohei Shinohara, Mataji Umemura, Toyo Keizai Shinposha, 1965-1988 Long-Term Economic Statistics (LTES) Database (Japan) table 21

³ Ryang, Sonia. Koreans in Japan: Critical Voices from the Margin (2000).250 P.

Висновок

Отже підведемо підсумки Японська держава з окупації Маньчжурії проводила політику стимуляції економіки за рахунок збільшення військових витрат , політика яку сьогодні можна було б описати як військове кейнсіанство . Однак така економічна політика призвело до стрімкого зростання економіки та доходів населення лише в роки , коли в самій Японії не було великої потреби в військових товарах тобто до 1941 року . Саме з початком війни з Америкою , економіка Японії перетягуючи шалені ресурси з не військового сектору економіки починає відчувати всю важкість війни . Зростання економіки за рахунок вливання коштів в військові витрати зберігається увесь час війни , однак саме під час війни з США цей процес набуває негативних тенденцій і зростання військового виробництва , призводить лише до зростання цін на товари споживчого вжитку , при цьому вже не відбувається компенсації зростання цін , за рахунок зростання зарплатні в робітників . До того ж суттєвим фактором в економічних проблемах Японії і ослабленні її економіки під кінець війни, є фактор падіння фактичної зайнятості в економіці вже під кінець війни на Тихому Океані викликаний шаленими втратами на полях бою . Політика ж необмеженого фінансування з державного бюджету компаній матиме і ще одну проблематику , адже зіткнувшись з традиціоналістським фактором в економіці , аспект якої дуже добре описаний в виробництві авіації , японські видатки на армію розподіляючись в більш рівномірній мірі в економіці через її структурний характер , однак привнесуть малу ефективність виробництва . Фактично саме така система призведе до нестачі всіх військових товарів в військах та згодом і на флоті . Японська модель економіки була ефективною лише до того часу , коли Японії вдавалось уникати війни з значно переважаючим її ворогом як в економічному так і в демографічному потенціалі . Зіткнення з США , поставило перед і так перевантаженою економікою Японії не здійсненну мету , як результат цього Японія прогнала

війну в першу чергу саме економічно до кінця війни при цьому залишаючи велику частку підконтрольних собі територій .

В свою чергу суперництво між армією та флотом викликане традиційною для Японії битвою за розподілення ресурсів призвело , до спроб японського уряду збалансувати цей розподіл і зберегти баланс між двома фракціями в політичному значенні одночасно . Найстрашнішим результатом цього стала шалена нестача новітньої , та навіть звичайної техніки в континентальних військах та неймовірна неефективність цих витрат на флоті, який при цьому відігравав значно меншу роль у війні з Китаєм , війні яка для Японії була першочерговою і головною . Саме спроба балансування в витратах була однією з основних причин нестачі в війську передової необхідної для сучасної війни техніки такої як танки та моторизація не кажучи вже про слабке виробництво спорядження піхоти та вогневої підтримки . Суперництво між флотом та армією за національні пріоритети також є однією з головних причин чому Японія програла війну , не розглядаючи протистояння в Китаї як частину своєї справи і прагнучи продемонструвати необхідність шалених витрат на себе флот , зокрема його вище військове керівництво втягнув Японію в ще більшу військову пастку , аніж та до якої до цього втрапила Армія в Китаї . Саме спроби зробити все і одразу , зумовлені суперництвом між цими двома ланками збройних сил призвели до війни Японії в повному оточенні . В свою чергу слабкість адміністративного законно обраного уряду в керівництві Японією призвели її до розгромної капітуляції як наслідок розпочатої ще в 1931 довгої непомірно важкої війни . Слабкість японського уряду що не зміг , протистояти зростаючій ролі військових зокрема Армії , а вже згодом і флоту не можна визнати як провину , однак в першу чергу саме вона є причиною , розв'язування Японією спочатку Другої Японо-Китайської , а згодом і нападу на США та країни Союзників .

Список Використаних джерел

1. Allen, Louis. *Burma: The Longest War 1941—1945*. 1984.
2. American Council Institute of Pacific Relations. *Iron and Steel in Japan and Manchuria*.
3. Benda, Harry S. *The Beginnings of the Japanese Occupation of Java*. 1956.
4. Blumental, T. *Japan's Great Depression*, 1978.
5. Brown, David. *WWII Fact Files: Aircraft Carriers*. 1977.
6. Bullard, Steven. *Japanese Army Operations in the South Pacific Area: New Britain and Papua Campaigns, 1942–1943 (Senshi Sōshō)*. 2007.
7. Bureau of Economic Analysis. *Gross Domestic Product, 2nd quarter 2021 (advance estimate)*.
8. Campbell, John. *Naval Weapons of World War II*. 1985.
9. Chant, Chris. *Artillery of World War II*. Zenith Press, 2001.
10. Ching, Adrienne. *Agricultural Development in Taiwan under Japanese Colonial Rule // The Journal of Asian Studies, Vol. 23, No. 4, 1964*.
11. Cohen, Jerome B. *The Japanese War Economy: 1940-1945*. 1946.
12. Connaughton, R. M. *The War of the Rising Sun and the Tumbling Bear—A Military History of the Russo-Japanese War 1904–5*. London, 1988.
13. Crowley, James B. *Japanese Army Factionalism in the Early 1930s*. 1962.
14. Dorn, Frank. *The Sino-Japanese War, 1937-41: From Marco Polo Bridge to Pearl Harbor*. Macmillan, 1974.
15. Dreifort, John E. *Japan's Advance into Indochina, 1940: The French Response*.
16. Duus, Peter. *The Abacus and the Sword: The Japanese Penetration of Korea, 1895-1945*.
17. Enright, Joseph F.; Ryan, James W. *Shinano!: The Sinking of Japan's Secret Supership*. 1987.
18. Ericson, Steven J. *Importing Locomotives in Meiji Japan: International Business and Technology Transfer in the Railroad Industry*.
19. Evans, David C. *Kaigun: Strategy, Tactics, and Technology in the Imperial Japanese Navy, 1887-1941*. 2012.
20. Frank, Richard B. *Downfall: The End of the Imperial Japanese Empire*. 1999.
21. Friedman, Norman. *U.S. Aircraft Carriers: An Illustrated Design History*. Annapolis, 1983.
22. Graham, James. *Japan's Economic Expansion into Manchuria and China*. 2004.
23. Grajdanzev, A. J. *Japan's Industrial Output Slackens*. 1941.
24. Halsey, William F. *The Battle for Leyte Gulf // Proceedings, Institute*. 1952.
25. Harries, Meirion. *Soldiers of the Sun: The Rise and Fall of the Imperial Japanese Army 1868-1945*.
26. Hastings, Max. *Retribution: The Battle for Japan, 1944-45*.
27. Herman, Arthur. *Freedom's Forge: How American Business Produced Victory in World War II*. 2012.

28. Hirata, Koji. *Making Mao's Steelworks: Industrial Manchuria and the Transnational Origins of Chinese Socialism*. Cambridge University Press, 2024.
29. Hirota, Naotaka. *Steam Locomotives of Japan*. Kodansha America, 1972.
30. Hoyt, Edwin P. Yamamoto. *The man who planned Pearl Harbor*. McGraw-Hill, 1990.
31. Hynes, Samuel. *A War Imagined: The First World War and English Culture*.
32. Institute of Developing Economies, JETRO. *Passing on «The Japanese Experience»: Technology Transfer, Transformation, and Development*.
33. Ito, Takeo. *Life Along the South Manchurian Railway*. 1988.
34. Jagchid, Sechin. *The Last Mongol Prince: The Life and Times of Demchugdongrob, 1902-1966*. 1999.
35. Jansen, Marius B. *The Making of Modern Japan*. Harvard University Press, 2000.
36. Japan Monograph. *Record of Operations against Soviet Russia Northern and Western Fronts, August-September 1945*. 1954.
37. *Japanese Naval Vessels. The Maru Special №25*. 1979.
38. Jordan, Donald A. *China's Trial by Fire: The Shanghai War of 1932*. 2001.
39. Ka, Ching-ming. *Japanese Colonialism In Taiwan: Land Tenure, Development, And Dependency, 1895-1945*.
40. Kamii, Yoshio. *Industrial Transformation in Japan, 1929-1936*. 1939.
41. Kirby, Lawrence F. *Stories From The Pacific: The Island War 1942–1945*. 1995.
42. *Kurogane no Michi. JNR D-52 Class Steam Locomotive*. (Web resource).
43. Lear, Elmer. *The Japanese Occupation of the Philippines: Leyte, 1941–1945*. 1961.
44. Lengerer, Hans. *Chitose and Chiyoda // Warship, 2021*.
45. Lu, David John. *From The Marco Polo Bridge To Pearl Harbor: A Study Of Japan's Entry Into World War II*.
46. Lucas, James. *World War Two through German Eyes*. 1987.
47. Mackinnon, Stephen R. *Wuhan, 1938: War, Refugees, and the Making of Modern China*. 2008.
48. MacLean, Donald B. *Japanese Artillery: Weapons and Tactics*. 1973.
49. Meyer. *The Rise and Fall of Imperial Japan*.
50. Milanovich, Kathrin. *The IJN Carriers Soryu and Hiryu // Warship, 2022*.
51. Miller, David. *Fighting Men of World War II: Uniforms, Equipment and Weapons*. 2007.
52. Miller, Edward S. *Bankrupting the Enemy: The U.S. Financial Siege of Japan Before Pearl Harbor*. 2007.
53. Miller, Edward S. *War Plan Orange: The U.S. Strategy to Defeat Japan, 1897–1945*. 1991.
54. Mizogochi, Toshiyuki. *Foreign Trade In Taiwan And Korea Under Japanese Rule*. 1974.
55. Morton, Louis. *The War in the Pacific: Strategy and Command: The First Two Years*. 1962.
56. Myers, Ramon H. *The Japanese Colonial Empire, 1895-1945*. 1987.

57. Nakamura, Takafusa; Odaka, Konosuke. *Economic History of Japan, 1914–1955: A Dual Structure*.
58. Ness, Leland. *Rikugun: Weapons of the Imperial Japanese Army & Navy Ground Forces*.
59. Office of Statistical Control, Headquarters, Army Air Forces. *Army Air Forces Statistical Digest, World War II*.
60. Ohkawa, Kazushi et al. *Database of the "Long-Term Economic Statistics" (LTES)*. Toyo Keizai Shinposha, 1965-1988.
61. Okazaki, Tetsuji. *The Supplier Network and Aircraft Production in Wartime Japan*. *The Economic History Review*, 2011.
62. Osborne, Eric. *Destroyers: An Illustrated History of Their Impact*. 2005.
63. Oshima, Kiyoshi. *The World Economic Crisis and Japan's Foreign Economic Policy*.
64. Patrick, Hugh T. *Japanese Government Macro Policy: Failure in the 1920's Success (of a Sort) in the 1930's*. 1960.
65. Pauer, Erich. *Japan's War Economy*. 1999.
66. Peattie, Mark R. *Sunburst: The Rise Of The Japanese Naval Air Power 1909-1941*.
67. Piccigallo, Philip R. *The Japanese on Trial: Allied War Crimes Operations in the East, 1945–1951*. 1979.
68. Pike, Francis. *Hirohito's War: The Pacific War, 1941—1945*. 2016.
69. Rees, David. *Korea: An Illustrated History, from Ancient Times to 1945*. 2001.
70. Rhodes, Anthony. *Propaganda: The Art of Persuasion: World War II*. 1987.
71. Ryang, Sonia. *Koreans in Japan: Critical Voices from the Margin*. 2000.
72. Sajima, Naoko; Tachikawa, Kynoichi. *Japanese Sea Power – A Maritime Nation's Struggle for Identity*.
73. Sakamoto, Yuichiro. *War Finance (Japan)*. 2014.
74. Shin, Gi-Wook. *Agrarian Conflict and the Origins of Korean Capitalism*. 1988.
75. Sims, Richard. *Japanese Political History Since the Meiji Renovation, 1868-2000*. 2001.
76. Skulski, Janusz. *The Battleship Yamato (Anatomy of The Ship)*. 1998.
77. Stille, Mark. *The Imperial Japanese Navy in the Pacific War*. 2014.
78. Sturma, Michael. *Hiroku Shinda Convoy HI-72: US Submarines versus Japanese Escorts in the Pacific War*. 2020.
79. *The Economic Times*. *Asia's Largest Iron Ore Deposit Discovered in China*. 2009.
80. Thomas, Evan. *Sea of Thunder: Four Commanders and the Last Great Naval Campaign*. 2007.
81. Togo, Ken. *Infant Industry Policy: A Case of Japanese Automobile Industry Before 1945*.
82. Toland, John. *Infamy: Pearl Harbor and its Aftermath*. Berkley, 1983.
83. Tsuji, Masanobu. *Japan's Greatest Victory, Britain's Worst Defeat: The Capture of Singapore, 1942*. 1960.

84. Uchiyama, Benjamin. *The Munitions Worker as Trickster in Wartime Japan*. 2017.
85. United States Strategic Bombing Survey (USSBS). *Coals and Metals in Japan's War Economy*. 1947. (Включає також Summary Report).
86. Walter, John. *Rifles of the World*. 2006.
87. War Department. *Handbook on Japanese Military Forces*. 1944.
88. Webster, Donovan. *The Burma Road: The Epic Story of the China-Burma-India Theater in World War II*. 2003.
89. Werner, Max. *The Military Strength of the Powers*. 2006.
90. Wilson, George Grafton. *The American Journal of International Law*, Vol 25 Iss 2, 1931.
91. Wright, Tim. *The Manchurian Economy and the 1930s World Depression*. *Modern Asian Studies*, 2007.
92. Zaloga, Steven J. *M4 Sherman Vs Type 97 Chi-Ha: Pacific 1945*. 2012.
93. Агава Х. Адмирал Ямамото. Путь самурая, разгромившего Перл-Харбор, 1921—1943. 2003.
94. Балакин С. А. Линкоры типа «Айова». М., 2003.
95. Буранок С. О. Сражение за Мидуэй и американское общество. 2011.
96. Головченко В. І. Українська дипломатична енциклопедія. Том 2. 2004.
97. Грошова система Японії: розвиток та сучасний стан. Реферат.
98. Джуїчі Іноуе. Сейюкай та Мінсейто: чого ми можемо навчитись з довоєнної двопартійної системи? 2012.
99. Едвард К. Японські концерни. М., 1950.
100. Кейнс, Джон Мейнард. Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей. 1936.
101. Кофман В. Л. Японские линкоры Второй мировой войны. «Ямато» и «Мусаси». М., 2006.
102. Павлов Д. Б. Русско-японские отношения в годы Первой мировой войны. М., 2014.
103. Сулига С. Линкоры типа Норт Кэрролайн. М., 1998.
104. Федосеев С. Бронетехніка Японії 1939—1945 рр.
105. Фукогава Хідекі. Загальний довідник особового складу адміралів армії та флоту.
106. Хогг, Я. Огнестрельное оружие: справочник. М., 2004.
107. Шант, К.; Бишоп, К. Авианосцы. Самые грозные авианесущие корабли мира. М., 2006.
108. 佐山二郎 (Sayama Jiro). 日本陸軍の火砲 野戦重砲 騎砲 他 日本陸戦兵器徹底研究 (Японська армійська артилерія: Польова важка артилерія та ін.). 光人社 (Kōjinsha).

Резюме

Ця праця зосереджується на дослідженні військово-промислового комплексу Японії з 1931 по 1945 рік . Проаналізовано процес переходу японської економіки на воєнні рейки починаючи з інтервенції в Маньчжурію та вторгнення в Китай і завершуючи поразкою у Другій Світовій війні . Розглядаються також і загальні суспільно-економічні процеси , що напряду впливають на продуктивність виробництва . Особливу увагу приділено ролі Дзайбацу великих конгломератів у формуванні японської військово-економічної повістки . Також суттєву роль в розгляді питання приділено і дослідженню протистояння між Імператорською армією та флотом . Та впливу цих самих чинників на ефективність військового виробництва і розподіл бюджету . І як наслідок цих факторів Японія програла війну . Ключові слова : Воєнно-промисловий комплекс , Японія , Дзайбацу , Мілітаризація Економіки , Друга Світова Війна , Друга Японо-Китайська Війна , Японська Імператорська Армія, Японський Імператорський Флот , Мобілізація ресурсів

This work focuses on researching Japan's military-industrial complex from 1931 to 1945. It analyzes the transition of the Japanese economy to a war footing, beginning with the intervention in Manchuria and the invasion of China, and concluding with the defeat in World War II. General socio-economic processes directly influencing production productivity are also examined. Particular attention is paid to the role of the Zaibatsu large conglomerates in shaping Japan's military-economic agenda. Significant emphasis is also placed on investigating the rivalry between the Imperial Army and Navy, and the impact of these factors on the efficiency of military production and budget allocation. Consequently, as a result of these factors, Japan lost the war.

Keywords: Military-industrial complex, Japan, Zaibatsu, Militarization of the economy, World War II, Second Sino-Japanese War, Imperial Japanese Army, Imperial Japanese Navy, Resource mobilization